

KEŞMİR RAPORU

Tarihi Süreç ve Bölgeye Dair
Çözüm Önerileri

AĞUSTOS 2018

Emrin Çebi

www.insamer.com info@insamer.com

www.insamer.com

INSAMER
İHH PASAULI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية والاجتماعية

ASYA

ARAŞTIRMA 75

Araştırma 75
Asya
Ağustos 2018

Keşmir Raporu

Tarihî Süreç ve Bölgeye Dair Çözüm nerileri

İNSAMER 2018

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur. İNSAMER'in izni olmaksızın yayının metni herhangi bir formda yayımlanamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Hazırlayan: Emrin Çebi

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Ahmet Emin Dađ

Editör: Ümmühan zkan

Web Editörü: Zülfiye Zeynep Bakır

Kapak Fotođrafı: Hilal Ahmad

Referans için:

Çebi, Emrin, *Keşmir Raporu: Tarihî Süreç ve Bölgeye Dair Çözüm nerileri*, Araştırma 75, İNSAMER, Ağustos 2018.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Nuhun Gemisi

Sayfa Tasarım: Nuhun Gemisi

Baskı: Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüřsuyu Cd.

din İř Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAşTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

Karagümrük Mh. Kaleboyu Cd.
Muhtar Muhittin Sk.No:6 PK.34091
Fatih / İstanbul - TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Giriş	01
Demografi ve Siyasi Coğrafya	02
Hindistan Tarafında Kalan Bölüm: Cammu ve Keşmir	03
Pakistan Tarafında Kalan Bölüm: Azad Keşmir	05
Gilgit-Baltistan	05
Aksai Çin	06
Şaksgam Vadisi-Geçidi	06
Keşmir Probleminin Tarihî Süreci	06
Keşmir Mücadelesinin Doğuşu	08
1947 Hindistan-Pakistan Ayrışması ve Keşmir Sorunu	11
BM'nin Rolü ve İşgal Süreci	13
Çözüm Arayışları ve Planlar	17
Barış Tarihi	21
Başlıca Barış Formülleri	25
Sonuç	36
Sonnotlar	37

Giriş

➤ Keşmir sorunu adıyla bilinen mevzu, aslında 1947 yılında yaşanan Hindistan-Pakistan bölünmesinin tamamlanmamış bir parçasıdır. İngiliz sömürge dönemi zayıflarından biri olarak bugüne kadar birçok insanın hayatına mal olan bu sorun, son kertede günümüzün iki nükleer gücü Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Bölünme sonrası gelişen olaylarla coğrafi bir konuya ve toprak bütünlüğü meselesine indirgenen bölgedeki problem sebebiyle halkın kendi kaderini tayin süreci gölgede bırakılmış ve uluslararası kamuoyu tarafından başka bölgelerde ısrarla savunulan bu hak, Keşmir'de âdetâ unutulmuştur.

1947'deki Hindistan-Pakistan ayrışmasından sonra Müslüman ulus temelli kurulmuş olan Pakistan'a dâhil olma taleplerini dile getiren Keşmirîlilerin bu tercihleri Hindistan tarafından hiçbir şekilde dikkate alınmamıştır. Dahası, Hindistan'ın bölge insanını bir nevi zorla alıkoyması, zaman içinde uluslararası siyasetin de etkisiyle çok farklı boyutlar kazanmıştır. Aynı yıllarda dünyanın hızla Soğuk Savaş rüzgârında savrulması ve oluşan iki kutuplu düzen, Keşmir'deki sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmüştür. Küresel siyasi sistemde yaşananların yanı sıra bölgesel gelişmeler de Hindistan ile Pakistan arasındaki ihtilafı âdetâ bölgesel bir varoluş mücadelesine dönüştürmüştür.

Bu çalışmanın ilk bölümünde bölgenin halen çözüme kavuşmamış olan statüsünü anlamak amacıyla Keşmir'in coğrafi ve kültürel yapısı irdelenmiştir. Buradaki coğrafi ve kültürel yapıyı anlamak için de hâlihazırda Çin, Hindistan ve Pakistan arasında bölünmüş olan Keşmir coğrafyasının tarihsel oluşum sürecine kısaca değinilmiştir. Zira Keşmir siyasi coğrafyasını ve demografisini kavramak, çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacak olan Keşmir'e yönelik geliştirilmiş çözüm planla-

rını anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Hindistan-Pakistan ayrışmasından sonra Keşmir'in bu iki ülke arasında bir "ihtilaf" konusu haline gelme süreci işlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde, yukarıda zikredildiği üzere, Hindistan-Pakistan ayrışmasını müteakip bir kriz alanı haline gelen coğrafyaya dair 1948'lerden günümüze kadar taraflara sunulan yahut taraflar tarafından sunulan belli başlı çözüm önerileri ve planlar ortaya konulacaktır.

Hindistan-Pakistan bölünmesi sonrası gelişen olaylarla coğrafi bir konuya ve toprak bütünlüğü meselesine indirgenen Keşmir'deki problem sebebiyle halkın kendi kaderini tayin süreci gölgede bırakılmış ve uluslararası kamuoyu tarafından başka bölgelerde ısrarla savunulan bu hak, Keşmir'de âdeta unutulmuştur.

DEMOGRAFİ VE SİYASİ COĞRAFYA

Keşmir olarak isimlendirilen coğrafya günümüzde üç ülke arasında parçalanmış bir görünüm sergilemektedir. Dolayısı ile Keşmir'in coğrafyasını ve demografik yapısını anlayabilmek için bu üç parçanın her birini ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Bu üç parça, bölgenin üç ülkesi -Hindistan, Pakistan ve Çin- arasında dağılmış olan beş farklı idari birimi ilgilendirmektedir:

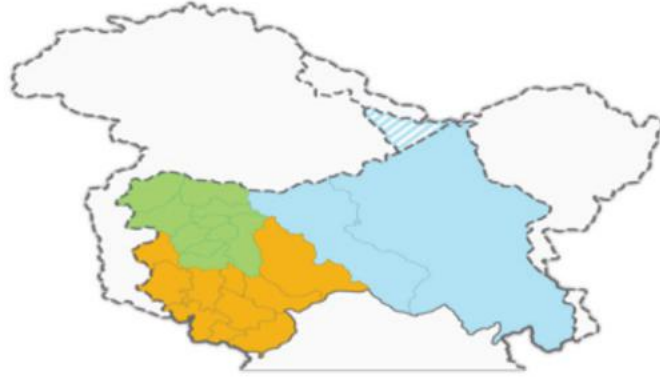
- Cammu, Ladak ve Keşmir Vadisi (Hindistan tarafında kalan bölge)
- Azad Keşmir (Pakistan tarafında kalan bölge)
- Gilgit-Baltistan (Pakistan tarafında kalan bölge/Kuzey Bölgeleri)
- Aksai Çin (Çin tarafında kalan bölge)
- Şaksgam Vadisi (Pakistan ve Çin arasında bölünmüş olan bölge)

Bugün şiddet olaylarının ve sığınmanın en yoğun yaşandığı bölge, Hindistan kontrolündeki Cammu ve Keşmir'de bulunan "Keşmir Vadisi"dir. Bu vadi genel olarak Cammu ve Keşmir'in %10'unu teşkil etmektedir. Bununla

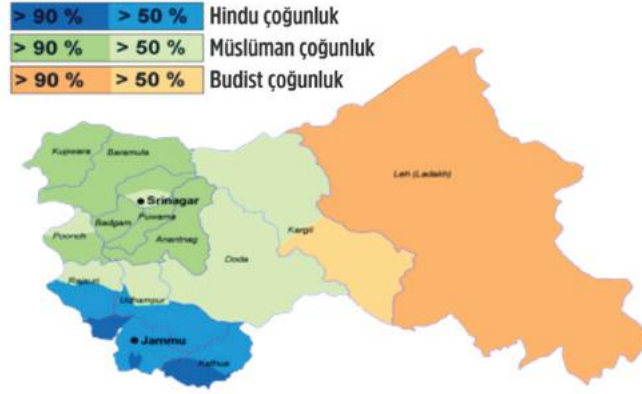
birlikte tüm Cammu ve Keşmir eyaletindeki nüfusun yarısı burada yaşamaktadır. Vadi, aynı zamanda bütün eyaletin gelirlerinin de kaynağıdır.¹

"Cammu ve Keşmir" isimlendirmesi 1947 yılındaki bölünmeden önce, Pakistan ve Çin tarafında kalan bölgeler de dâhil tüm siyasi coğrafyanın adıydı; hâlihazırda ise sadece Hindistan tarafında kalan bölgeyi ifade etmektedir.

Haritadaki turuncu bölge Cammu, yeşil bölge Keşmir Vadisi, mavi bölge ise Ladak idari birimleri olup Hindistan kontrolündedir.

Hindistan tarafında kalan Cammu ve Keşmir'de dinî dağılım

Hindistan tarafında kalan Keşmir toprakları demografi ve coğrafi özellikleri dolayısıyla Keşmir Vadisi, Cammu ve Ladak isimleriyle üç doğal kısma bölünmüş ve bu durum idari bölünmeye de yansımıştır.

HİNDİSTAN TARAFINDA KALAN BÖLÜM: CAMMU VE KEŞMİR

✦ Hindistan tarafında kalan Keşmir toprakları demografi ve coğrafi özellikleri dolayısıyla Keşmir Va-

disi, Cammu ve Ladak isimleriyle üç doğal kısma bölünmüş ve bu durum idari bölünmeye de yansımıştır.

KEŞMİR VADİSİ

✦ Eyaletin yazlık başkenti olan Srinagar, Keşmir Vadisi'ndedir. Bölgenin nüfusu 2011 rakamlarına göre 7 milyon civarındadır. Keşmir Vadisi'nde Keşmirce konuşan Müslümanlar ve Keşmirli Panditler yaşamaktadır. Panditler dinî inanış olarak Hindu olsalar da kültürel anlamda Hindistan Hindularından daha ziyade bölgedeki Müslümanlara benzemek-

tedirler. Keşmir İdari Bölgesi içerisinde Müslümanların en yoğun yaşadığı yer Keşmir Vadisi'dir. Buradaki nüfusun neredeyse tamamına yakını (%97-98) Müslüman'dır. Daha çok dağlık kesimlerde göçebe bir yaşam süren ve farklı dil ve kültüre sahip Müslüman Gujjarlar ve Bakarwallar da bu bölgede yaşamaktadır.

CAMMU BÖLGESİ

2011 sayımına göre nüfusu yaklaşık 5,5 milyon olan Cammu bölgesinin %62'si Hindu, %36'sı Müslüman, kalanı ise genel olarak Sih'tir. Bölgedeki toplulukların yerleşiminde dine göre bir ayrışma vardır. Cammu, parçalanmadan önceki tarihî süreçte eyaletin yönetimini elinde tutan Dogra Hanedanlığı'nın merkeziydi. Günümüzde Cammu, Kathua, Samba ve Udhampur'da yoğunlaşan Hindu nüfus etnik köken olarak "Dogra"dır. Buralar Sih nüfusun da yoğun olduğu yerlerdir. Azad Keşmir tarafında kalan Kotli ve Mirpur şehirlerinden buraya göç eden Hindular ise Keş-

mir Panditleri ve Pencabi Hindularını olup her bir topluluk ayrı karakteristiklere sahiptir. Bölgede Dogralar çoğunlukta olduğundan Dogrice burada en yoğun konuşulan dildir. Sihlerin birçoğu 1947 sonrasında Pakistan tarafındaki Keşmir'den, Muzafferabad'dan ve yine Pakistan tarafında kalan Ponç'tan buralara göç etmiştir. Cammu'da yaşayan ve Müslüman olan diğer etnik gruplar ise genel olarak Dogra, Gujjar ve Bakarwali olup Keşmir Vadisi'ndeki Müslümanlardan kültürel olarak farklıdır.

LADAK

Ladak, coğrafi olarak Cammu'dan ve Keşmir Vadisi'nden çok daha geniş topraklara sahip olsa da bölgenin nüfusu yaklaşık olarak 275.000 civarındadır. Burada yaşayanlar de-

mografik ve kültürel olarak diğer bölgelerden oldukça farklı özelliktedir. Ladak nüfusunun çoğunluğu Budist iken burada yaşayan Müslüman nüfus ise genellikle Şii'dir.

Keşmir İdari Bölgesi içerisinde Müslümanların en yoğun yaşadığı yer Keşmir Vadisi'dir. Buradaki nüfusun neredeyse tamamına yakını (%97-98) Müslüman'dır.

Haritada Pakistan sınırları içerisinde yer alan kırmızı bölgedir. Azad Keşmir'in başkenti Muzafferabad'dır.

PAKİSTAN TARAFINDA KALAN BÖLÜM:

AZAD KEŞMİR

❖ Pakistan tarafında kalan ve “Özgür Keşmir” anlamında Azad Keşmir olarak bilinen bölgenin nüfusu yaklaşık 4 milyondur. Buradaki halkın neredeyse tamamı Müslüman olsa da etnik yapı oldukça çeşitlidir. Azad Keşmirli kiltürel olarak Keşmir Vadisi'ndeki Müslümanlardan da farklıdır. Buradaki Müs-

lümanlar genel olarak Pencabi'dir. Azad Keşmir'in kuzeyindeki Müslümanlar Sünni, Caferi Şii ve İsmaili Şii'dir. Nüfusun yoğunlaştığı güneyde konuşulan dil çoğunlukla Dogri ya da Pencabidir. Bölgede Keşmirce konuşan Müslümanlar ise daha çok Neelam ve Leepa vadilerinde yoğunlaşmaktadır.

GİLGİT-BALTİSTAN

❖ Önceleri *Kuzey Bölgeleri (Northern Areas)* olarak bilinen bu bölge, güneyde Azad Keşmir, batıda Hayber Pahtunhva, batı ve kuzeybatıda Doğu Türkistan ve güneybatıda ise Hindistan tarafındaki Keşmir ile sınırdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1947 kararıyla bölge Keşmir'in bir parçası olarak ilan edilmiştir. 1970'e kadar Kuzey Bölgeleri olarak anılan bölge, Gilgit-Baltistan'ın Pakistan'a katılmasından sonra kısa bir süreliğine Azad Keşmir idaresi altında kalmıştır. 1949 yılında Azad Keşmir yönetimi *Karaçi Anlaşması*'yla Gilgit-Baltistan idaresini fe-

deral hükümete devretmiştir. Bu anlaşma, Azad Keşmir ve Pakistan hükümetleri açısından iki yapının birbiriy-le ilişkisini düzenleyen bir anlaşmadır.

Gilgit-Baltistan bölgesinin batısında Tibet menşeli Budist topluluklarla Müslümanlar yaşamaktadır. Gilgit şehirleri ve çevreyen vadilerde Şii topluluklar yoğunlaşırken Gilgit'in kuzeyi ve Ghizer bölgesinde İsmaililer yoğun dur. Sünniler ise güneybatıda Chila ve Astore'de çoğunluktadır. Baltistan ve Gilgit bölgelerindeki Müslümanlar kiltürel olarak Keşmir Vadisi'ndeki Müslümanlardan oldukça farklıdır.²

AKSAİ ÇİN

Çin ve Hindistan arasındaki problemli bölgedir. Çin tarafından Hotan İdari Bölgesi'nin bir parçası olarak yönetilmektedir. Hindistan ise bölgenin Ladak'ın bir parçası olduğu iddiasındadır. Çin ve Hindistan bu anlaşmazlık

sebebiyle 1962'de küçük çaplı bir savaşa girişmiş ve Hindistan bu savaşı kaybetmiştir. İki ülke arasındaki anlaşmazlık bugüne kadar devam etse de bölgede sıcak çatışmaya yol açacak bir gerilim söz konusu değildir.

ŞAKSGAM VADİSİ-GEÇİDİ

Bu bölge Çin Halk Cumhuriyeti idaresi altında, Sincan Otonom Bölgesi'ndeki Kaşgar eyaleti Kargilik ve Taxkorgan Tacik Otonom İdari Bölgeleri'nin bir parçası olarak yönetilmektedir. Pakistan bölge üzerinde 1963'e kadar hak iddia etmiş,

ancak iki ülke arasında aynı yıl varılan anlaşma sonucu bölge Çin'e verilmiştir. Öte yandan Cammu ve Keşmir eyaletinin bir parçası olduğu gerekçesiyle Hindistan halen bölge üzerinde hak iddia etmeye devam etmektedir.

KEŞMİR PROBLEMİNİN

TARİHİ SÜRECİ

Bu coğrafya tarih boyunca birçok farklı prenslik, hanlık ve hanedanlığın hüküm sürdüğü bir yer olmuştur. Bugün Çin, Pakistan ve Hindistan sınırları arasında kalmış olan

Cammu ve Keşmir'in siyasi sınırları ise 1846'da oluşmuştur.

1819'da Pencap'ta hüküm süren Sih yönetiminin bölgedeki Afgan yönetimini Keşmir'den çıkarmasıyla böl-

Bu coğrafya tarih boyunca birçok farklı prenslik, hanlık ve hanedanlığın hüküm sürdüğü bir yer olmuştur.

Bugün Çin, Pakistan ve Hindistan sınırları arasında kalmış olan Cammu ve Keşmir'in siyasi sınırları ise 1846'da oluşmuştur.

Keşmir’de Dogra yönetiminin hüküm sürdüğü yıllarda başlayan ihlaller, bölgedeki Müslümanların bugün yaşadığı sıkıntıların kökenini oluşturmaktadır. Dogra kralının satın alınmış bir mülkü haline gelen Keşmirli, siyasi varlıklarının ve topraklarının başka unsurlarca alınıp satılmayacağına yönelik itirazlarını o yıllardan itibaren dile getirmişlerdir.

geyle ilgili günümüze kadar sürecek olan siyasi çekişme başlamıştır. Sihlerin bölgeyi Afgan yönetiminden almasında ise Dograların büyük desteği olmuştur. Bir yıl sonra Sih yönetimi, Keşmir bölgesinin yönetimini desteklerinden dolayı yerel Dogra Hanedanı’na bırakarak onu Cammu eyaletinin racası, yani prensi ilan etmiş, prensin kardeşini de Ponç bölgesinin tımarı olarak tayin etmiştir. Cammu’dan farklı bir bölge olan Ponç’ta halkın çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar, Dogra yönetimini kabullenmemiş, bu durum 1830’larda patlak veren ve Dogra ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılan isyanlarla daha da ciddi bir boyut kazanmıştır.³

Bu süreçte Gulab Singh isimli Dogra Hanedanı, 1830’larda Ladak’ı, 1840’larda ise Baltistan’ı topraklarına katmıştır. Bölgenin kaderinde önemli bir dönüm noktası olan 1846 yılında ise bu coğrafyadaki ilk İngiliz-Sih savaşı yaşanmıştır. Bu savaşta Gulab Singh, bu kez Sihlere destek vermeyip tarafsız kalmış ve savaşı kazanan İngilizler de Keşmir Vadisi’ni Sihlerin kontrolünden almıştır. İngiliz işgalciler, 16 Mart 1846’da gerçekleşen *Amritsar Anlaşması* ile tarafsız kalmasının ödülü olarak Keşmir Vadisi’ni Gulab Singh’e 75.000.000 rupee (500.000 sterlin) satmıştır.⁴

Böylece bu anlaşmayla öncesinde bağımsız eyaletler olan Cammu, Keşmir, Ladak, Mirpur, Baltistan, Gilgit, Hunza, Muzafferabad, Nagar ve diğer küçük bölgeler Dogra Hanedanlığı’nın hâkimiyeti altında birleştirilmiştir. Anlaşmada ayrıca İngiliz Doğu Hindistan Şirketi Racası’nın Dogra Hanedanlığı’nın karşılaştığı herhangi bir isyan veya zorluk karşında, gerektiğinde askerî yardım göndereceği de belirtilmiştir.⁵

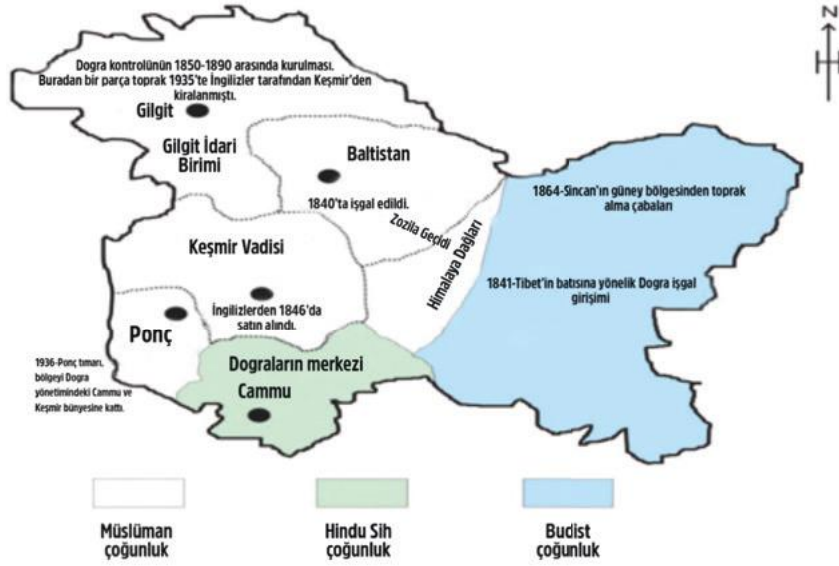
Bütün bu bölgeleri rızaları dışında Dogra Hanedanlığı altında toplayan

bu anlaşma, halkın yoğun tepkisine neden olmuş ve bölgede isyanlar patlak vermeye başlamıştır. Dogra Hanedanı Gulab Singh, isyanlar sebebiyle bölgedeki otoritesini ancak İngiliz askerî yardımıyla iki yılda kurtarabilmiştir.⁶

1925 yılına gelindiğinde yine İngilizlerin müdahalesiyle yönetime getirilen başka bir Dogra olan Hari Singh, bölgede giderek yükselen feodalizm karşıtlığına ve yavaş yavaş oluşan *Keşmirlilik* düşüncesine yönelik sert tedbirler almıştır. Yönetime bu karşı çıkışlar daha çok Müslümanların yoğun olduğu Keşmir Vadisi’nden yükselmiştir. Bu bölgede nüfusun çoğunluğu Müslüman olsa da burada kurulan üç taburlu birlikten sadece biri Müslümanlardan oluşturulmuştur.

Bu dönemde de Müslümanların yaşam biçimlerine yönelik ciddi kısıtlamalar söz konusu olmuştur. Özellikle bu bölgede büyükbaş hayvan kesimleri ancak eyalet yönetiminden alınan özel izinle mümkün olabilmiştir. Müslümanlar kurban ibadeti olarak yaptıkları kesimler için dahi oldukça yüklü miktarlarda vergi ödemek zorunda bırakılmıştır. Vadideki Müslümanlar en temel ihtiyaçları için bile ağır vergilere tabi tutulmuştur. Keşmirli çiftçiler hanedan tarafından klan üyelerine verilen topraklarda köle olarak çalıştırılmış, Müslümanlar eğitim imkânlarından ve sivil hizmetlerden hemen hiç faydalandırılmamıştır.⁷

Keşmir Vadisi’ndeki durum bu şekilde kronikleşirken 1820’lerde Sihler tarafından Gulab Singh’in kardeşine tımar olarak verilen Ponç eyaleti, İngiliz sömürge idaresinin desteğiyle 1935-1936’da Dogra yönetimindeki Cammu ve Keşmir bünyesine katılmıştır.⁸ Özerk bir yapısı olan ve o dönem 420.000 olan nüfusunun 380.000’i Müslümanlardan olu-

Cammu ve Keşmir Eyaletinin Tarihsel Oluşum Haritası

şan bölgede, Ponç eyaletinin Cammu ve Keşmir eyaletine katılımı büyük bir tepkiyle karşılanmış ve Ponçlular kendilerini asla bu eyaletin tebaası olarak kabul etmemişlerdir. Kültürel ve etnik olarak Keşmir Vadisi'ndeki diğer Müslümanlardan farklı olan Ponç Müslümanları, daha çok Kuzey Bölgeleri olarak anılan coğrafya ile yakınlık içindedir.⁹

Ponç bölgesindeki Müslümanlar, etnik ve kültürel olarak genellikle *Sudhan* olarak bilinen Durani Afganlarla benzerdir. Bu halkın bölgede Afgan hâ-

kimiyetinin olduğu 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında buraya geldiği tahmin edilmektedir. Bu yüzden o zamanlar İngiliz Hindistanı'nın kuzeybatı bölgeleri olarak anılan coğrafyanın Hayber, Veziristan ve Afganistan'ın doğusundaki bölgelerde yaşayan Pathanlarla yakın irtibatı olmuştur. Hasılı Pathanların Dogra yönetiminin Hindistan'a katılımına yönelik 1947'deki kalkışmalarda büyük çapta müdahil oluşunun böyle bir arka planı vardır.¹⁰

KEŞMİR MÜCADELESİNİN DOĞUŞU

Keşmir'de Dogra yönetiminin hüküm sürdüğü yıllarda başlayan ihlaller, bölgedeki Müslümanların bugün yaşadığı sıkıntıların kökenini oluşturmaktadır. Dogra kralının satın alınmış bir mülkü haline gelen Keşmirli, siyasi varlıklarının ve topraklarının başka unsurlarla alınıp satılmayacağına yöne-

lik itirazlarını o yıllardan itibaren dile getirmişlerdir.¹¹

Dogra yönetimi *Jagirdari* (toprak beyliği) sistemi ile insanların mülklerine el koymuştur. Keşmir Vadisi nüfusunun neredeyse tamamını oluşturan Müslümanlara toprak edinme hakkı tanınmazken, Cammu'da yaşa-

yan diğer toplulukların mülk edinme hakları korunmuştur. Bölgede Müslümanların arazilerini yönetime vermesi zorunluluğu getirilmiştir. Birçok kutsal mekân, cephane ya da toprak mahsulleri deposu olarak kullanılmıştır. Din değiştirmede de Hinduizm ve İslam'a geçişlerde ayrılıkçı uygulamalar getirilmiş, Müslüman olan Hinduların birçok hakkı ellerinden alınmıştır.¹²

Bu sistemde insanlar zorunlu olarak çalıştırılmıştır (örneğin Gilgit ve Ladak gibi bölgelere askerî mühimmat taşımaya zorlanmışlardır). Bu dönemde çok sayıda Müslüman fakirlik ve çalışma şartlarının ağırlığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte Müslümanların eyaletin idari birimlerinde görev almalarına da sınırlamalar getirilmiştir.¹³

1877-1878'de meydana gelen büyük kıtlık sonucu vadide birçok insan hayatını kaybetmiştir. Keşmir halkının kıtlığı atlatmak için Pencap'a geçme taleplerinin Dogra tarafından reddedilmesi de ölü sayısının artmasına neden olmuştur.¹⁴

İngiliz sömürge idaresinin Cammu ve Keşmir'i eyalet statüsüyle dolaylı olarak yönettiği bu dönemde bölgedeki halklar iki merkeze, hem İngilizlere hem de eyalet yöneticisine hesap vermek durumunda bırakılmıştır. Bu ikilik, eyalette yaşayanlar üzerindeki baskıyı arttıran başlıca sebeplerinden biridir.¹⁵

Eyalette Müslümanlara yönelik devam eden baskı, yıllar içinde etki alanını daha da genişletmiştir. Yasamanın Hindulardan yana düzenlendiği eyalette, örneğin 1934'e kadar inek kesimi, cezası ölüm olan bir suç olarak kanunlaşmış, bu tarihten sonra bu kanun hafifletilse de bu durum bir suç olmaya devam etmiştir. Keşmir Panditleri ve Brahminlerin eline bırakılan eyaletin idaresi, yozlaşmış ve Müslümanlara karşı kinli bir idari düzen olarak sürdürülmüştür. 20. yüzyılın ba-

şından itibaren eyaletteki Müslümanlar eğitim sisteminde de büyük ölçüde ayrımcılığa uğramıştır. Hindulara ateşli silahlar için ruhsat verilirken, Keşmir Vadisi'ndeki Müslümanlar eyaletin askerî kuvvetlerine dahi alınmamış, orduda bütün üst düzey görevler Dogralar tarafından işgal edilmiştir. Bütün bunların yanı sıra eyalet yönetimi Müslümanların dinî hayatlarına müdahaleden de kaçınmamıştır.¹⁶

Dogra yönetiminin baskıcı uygulamalarını Hindistan sömürge idaresiyle eşleştirmeye başlayan halkın idareye karşı nefreti gün geçtikçe daha da artmıştır. Bunun üzerine İngiliz sömürge idaresi 1889'da eyalet işlerine müdahil olmaya ve Dogra yönetiminin kamu işlerinden el çektilmesine karar vermiştir. 1905'e kadar yapılan düzenlemeler sonrası eyaletteki durumun iyileştirilmesi süreci 1922'ye kadar tamamlanmıştır.¹⁷ Ancak İngilizlerin eyalet işlerine müdahalesi ve yapılan reformlara rağmen Müslümanların yaşadığı zorluklar devam etmiştir. Bir süre sonra da (1925'te) eyalet tekrar Dogra yönetimine devredilmiştir.¹⁸

1931'e gelindiğinde eyaletteki resmî görevlerde çalışan Müslümanların oranı ancak %15'tir.¹⁹ Bu dönemde Keşmir coğrafyasındaki Müslümanlar bir takım oluşumlara giderek haklarını dillendirmeye başlamıştır. *Müslüman Gençler Kuruluşu (Young Men's Muslim Association)* 1909 yılı başlarında Dogra yönetiminin haksız uygulamalarına karşı oluşturulan önemli bir platformdur.²⁰ Bu platform ileriki yıllarda Cammu'da Pencap kökenli Chaudhry Ğulam Abbas tarafından tekrar organize edilmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra Cammu'da avukatlığa başlayan Abbas, bölgede hâkim yardımcılığı görevi için sunulan teklifi, Dogra yönetimi altında hizmet etmeyeceğini ifade ederek reddetmiştir.²¹ Ğulam Abbas, Müslüman Gençler Kuruluşu bünyesinde Dogra yönetiminin hak-

sızlıklarına yönelik büyük gösteriler organize etmiştir.

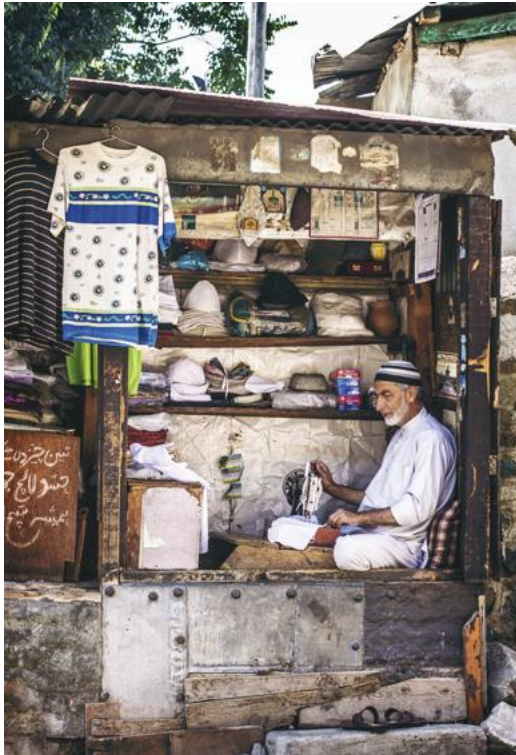
Bu süreçte eğitim için bölge dışına çıkan birçok Müslüman genç 1930'larla birlikte geri dönmeye başlamıştır. *Aligarh Müslüman Üniversitesi*'ni bitiren genç mezunlar arasından bir grup *Okuma Odası Cemiyeti (Reading Room Party)* adında bir okuma faaliyeti başlatmıştır.²²

Dogra yönetiminin Keşmir'deki ilk kanlı bastırması ise, bugün Keşmirilerce halen "Şehitler Günü" olarak anılan 31 Temmuz 1931'de yaşanmıştır. Okuma Odası Cemiyeti bu tarihten sonra ilk olarak 1932'de teşekkül eden siyasi bir oluşum olan *Tüm Cammu ve Keşmir Müslümanlar Konferansı (All Jammu and Kashmir Muslim Conference)* adlı yapıyı kurmuştur.²³ Bu yapıya Okuma Odası Cemiyeti'nin başkanlarından Şeyh Abdullah liderlik yapmıştır. Şeyh Abdullah'ın önyak olduğu bu parti, amaçlarını kısaca şu şekilde ortaya koymuştur:

- Cammu ve Keşmir Müslümanlarının örgütlenmesini sağlamak
- Müslümanların birliğini sağlamak ve bunu güçlendirmek
- Cammu ve Keşmir Müslümanlarının siyasi haklarını korumak
- Cammu ve Keşmir Müslümanlarının ahlaki, ilmî, kültürel ve ekonomik dönüşümü ve ilerlemesi için mücadele vermek.²⁴

Tüm Cammu ve Keşmir Müslümanlar Konferansı ayrıca Şeyh Abdullah nezdinde Cammu ve Keşmir'in Dogra yönetiminden çıkıp doğrudan İngiliz Hindistanı idaresine bağlanmasını da savunmuştur. 1932-1939 arasında bu isimle faaliyet gösteren yapı, sonradan birtakım değişikliklere gitmiştir. Bu tarihten sonra ismi *Tüm Cammu ve Keşmir Ulusal Konferansı (All Jammu and Kashmir National Conference)* olarak değiştirilen oluşumun lideri Şeyh Abdullah, Nehru ile ilişkilerini de geliştirmeye başlamıştır. Ancak bu durum

Maharaca'nın Hindistan'a sığınıp bağımsızlık için zaman kazanma düşüncesiyle hareket etmesi, eyaletin bugünlere kadar yaşadığı problemlerin kökenini oluşturmuştur.

bir süre sonra Chaudhry Ğulam'ın yarıdan çekilmesine sebep olmuştur. İngiliz Hindistan'ındaki *Müslüman Birliği (Muslim League)* ve *Kongre Partisi (Congress Party)* arasındaki bölünme üzerine oluşan anlaşmazlık ve Pakistan fikrinin somutlaşması sonrasında Tüm Cammu ve Keşmir Ulusal Konferansı Keşmir'de etkisini kaybetmeye başlamıştır. Öte yandan Chaudhry

Ğulam liderliğinde Tüm Cammu ve Keşmir Müslüman Konferansı tekrar canlandırılmaya başlanmıştır. Oluşum, 19 Temmuz 1947'de Keşmir'in Pakistan'a katılımı ile ilgili talebini dile getirmiştir.²⁵ Hasılı bu konuda Chaudhry Ğulam'ın Müslüman Konferansı, Şeyh Abdullah'ın Ulusal Konferansı ile ayrı bir tutum sergilemiştir.²⁶

1947 HİNDİSTAN-PAKİSTAN AYRIŞMASI VE KEŞMİR SORUNU

➤ Bölünmeye yakın önemli süreçlerden biri de 1946'daki *Keşmir'i Terk Et (Quit Kashmir)* hareketi ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Şeyh Abdullah tarafından başlatılan bu hareket Keşmir Vadisi'nin yüzyıl önceki

(1846'daki) satışının yasal olmadığını ve Dogra Hanedanı'nın vadiyi derhâl terk etmesi gerektiğini savunuyordu. *Quit Keşmir* hareketinin yükselişle başlayan gerginlik, Dogra yönetimi tarafından oldukça kanlı bir şekilde bastırılmış ve hareketin lideri Şeyh Abdullah ve arkadaşları tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Maharaca'nın bu hareketin etkisini azaltmak üzere başlattığı bazı girişimler ve Müslüman Konferansı'nın kurucu meclis seçimlerine girerek üye çıkarmasıyla Keşmirli siyasilerin Hindistan ve Pakistan'a katılım

konusundaki görüş ayrılıkları da başlamıştır.

25 Ağustos 1947'de Pakistan ismiyle kurulan yeni ülke, Müslüman

çoğunlukla; Hindistan olarak kalan bölge ise, bölgedeki diğer yapı ve prensliklerle birleşerek bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu dönemde Hint alt kıtasında İngiliz sömürge idaresine doğrudan bağlı olmayan yaklaşık 600 prenslik bulunmaktaydı. İngiliz yönetimi bu prensliklere coğrafi yakınlık ya da tebaalarının tercihine göre bu iki devletten birine katılma şartı koşmuştur. Bu süreçte üç prenslikte katılım konusunda problem yaşanmıştır. Bunlar Hindu çoğunluk ve Müslüman yöneticilerin olduğu Haydarabad ve Cunagarh ile Hindu yönetici ve Müslüman çoğunluğun yaşadığı Keşmir'di.²⁷

Haydarabad ve Cunagarh prenslikleri yöneticilerinin Pakistan'a katılma yönünde bir eğilim göstermesi üzerine, Hindistan bu duruma müdahale etmiş ve bu iki bölgeyi birliğe katmıştır.²⁸ 1941 nüfus sayımına göre %77'si Müslümanlardan oluşan Cammu ve Keşmir halkı ise Hindistan'a katılmak istememiştir.²⁹ Bunun üzerine Ponç eyaletinde protestolar baş göstermiş ve Maharaca'nın askerî güçleri 27 Ağustos'ta bölgedeki gösterileri kanlı bir şekilde bastırmıştır. Ne Hindistan'a ne de Pakistan'a katılmak isteyen Cammu ve Keşmir Maharacası'nın asıl ama-

cı bağımsız bir devlet olmak, ancak olayların patlak vermesiyle Maharaca'nın Hindistan'a sığınıp bağımsızlık için zaman kazanma düşüncesiyle hareket etmesi, eyaletin bugünle re kadar yaşadığı problemlerin kökenini oluşturmuştur.

Bölgedeki belirsizlikten beslenen gerginlik sonucu yaşanan olayların ardından 24 Ekim'de Ğulam Abbas, Hayber ve Veziristan bölgelerinden ve Gilgit'ten gelen kabileler yardımıyla bugün Pakistan tarafında kalan toprak parçasını alıp Azad Keşmir'i ilan etmiştir. Ardından kendisinden yardım isteyen Keşmirli'lere destek için Azad Keşmir güçleri ve Kuzey Bölgeleri kabile şefleri bir araya gelerek Srinagar'a doğru ilerlemiştir. Maharaca Srinagar'dan kaçarak Cammu'ya geçmiş ve Hindistan'dan kendisine yardım etmesini istemiştir. Hindistan hükümeti de Maharaca'yı koruma karşılığında Cammu ve Keşmir'in Hindistan'a ilhakını talep etmiştir. Bu gelişmelerin ardından, 26 Ekim 1947'de Hindistan, Cammu ve Keşmir'in Hindistan'ın bir parçası olduğunu ilan etmiştir. 27 Ekim sabahı Hindistan birliklerinin Srinagar havaalanına inmesinden sonra yapılan açıklamada, 26 Ekim'de Maharaca'nın Cammu ve Keşmir'in Hindistan'a ilhakı belgesini imzaladığı duyurulmuş, bölgeye asker gönderme yetkisi de bu ilhak anlaşmasına dayandırılmıştır.³⁰ Bu tarihte meydana gelen savaş, Pakistan ve Hindistan'ın bölgeye dair ilk savaşı olmuştur.

Dönemin Hindistan genel valisi olan İngiliz Lord Mountbatten 27 Ekim 1947'de Keşmir Maharacası'nın yazdığı mektuba verdiği cevapta, ondan Hindistan'a katılmasını istemiştir. Ancak bu katılımın Keşmir'in "Pakistan'da bulunan silahlı kabile güçlerinden temizlendikten sonra halkın talebi doğrultusunda olması gerektiği" de ifade edilmiştir. Bu görüşe dö-

nemin Hindistan başbakanı Nehru da destek vermiştir.³¹

Bütün bu gelişmeler ve Müslümanların devam eden protestoları üzerine Kasım 1947'de Pakistan genel valisi Muhammed Ali Cinnah, Hindistan genel valisi Lord Mountbatten ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede ateşkes önererek bütün dış güçlerin ülkeden çekilmesini teklif eden Cinnah, bölgede Hindistan ve Pakistan'ın ortak gözetiminde bir *plebisit*³² yapılmasını da teklif etmiştir. Cinnah'ın teklifini reddeden Hindistan, Keşmirli direnişçiler ve Pakistanlı aşiretlere karşı ilerleme kaydetmiştir.

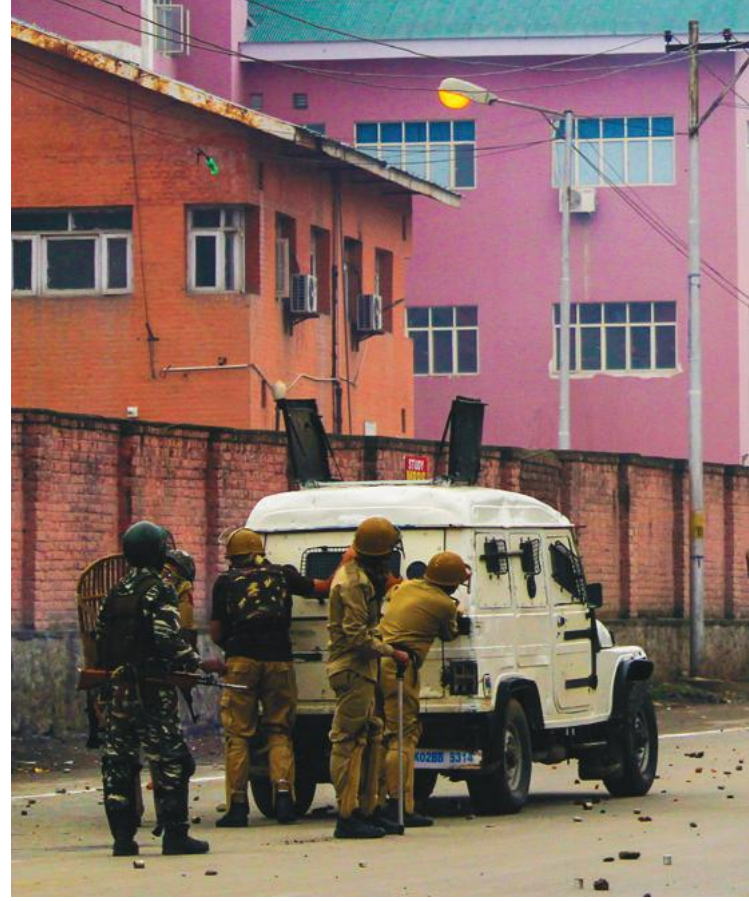
Pakistan için çok önemli ve güçlü bir sembolik değeri olan Keşmir, Pakistan'ın kuruluşunda temellendiği "Müslüman toplumu" ideali ve fikrinin en önemli parçasıydı. Bu bağlamda Maharaca'nın verdiği karar, yeni "Müslüman ulus"un reddedilmesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Pakistan, Maharaca'nın Hindistan'a katılımındaki yasa dışılıklara işaret ederek bu durumun kabul edilemez olduğunu dört temel gerekçeyle ortaya koymuştur: Bunlardan birincisi prensliklerin bu iki yapıya katılım aşamasında katılım belgelerini imzalamadan önce başvurdukları *Askıda Kalma Anlaşması'dır (Standstill Agreement)*.

Bu anlaşma, yeni bağımsız Hindistan ve Pakistan ile İngiliz Hint İmparatorluğu'nun prenslikleri arasında bu iki yapıdan birine entegrasyonu yassallaştıran *Katılım Belgesi (the Instrument of Accession)*³³ öncesi imzalanan bir anlaşmadır. Anlaşma Hindistan ya da Pakistan dominyonu ile söz konusu prenslik arasında iki taraflı bir belgeydi. Bağımsızlık ve bölünmede yeni düzenlemeler tamamlanıncaya kadar geçmişte Britanya Krallığı ve Prenslik arasında var olan idari düzenlemelerin imzacı devlet Pakistan ya da Hindistan ile prens-

likler arasında aynen devamını içermekteydi. Pakistan, Cammu ve Keşmir’le bu anlaşmayı imzalarken Hindistan bu sürece dair daha fazla görüşme yapmayı talep etmiş ve Asıkda Kalma Anlaşması’nı henüz imzalamamıştı. İşte bu sürece binaen de Pakistan, eyaletin Hindistan’a entegrasyonu gibi bir durumun geçerli ve yasal olmadığını iddia etmiştir.

Entegrasyona engel olan bir diğer husus ise, 26-27 Ekim 1947 tarihi itibarıyla Maharaca’nın kendi halkı tarafından reddedilen biri olarak böyle bir kararı verme yetkisinin olmayışıdır. Çünkü 26 Ekim’de alınan bu karar sonrası Maharaca, Gilgit bölgesi ve Ponç’ta kontrolü kaybetmiş, bu süreçte de yeni bir eyalet hüviyetini kazanan Azad Keşmir kuruluşunu ilan etmiştir. Bu durumda sadece Cammu ve Ladak’ta söz sahibi olan Maharaca’nın bu kararının bir geçerliliği bulunmamaktadır. Bu noktada Cunagarh bölgesi, yöneticinin tebaa tarafından kabul edilmeyerek kendi karar mekanizmasını işletmesi durumuna en iyi örnektir. Pakistan’a katılmak isteyen Cunagarh’ın Müslüman hükümdarı, Hindu tebaa tarafından reddedilmiş ve bu prenslik Hindistan’a dâhil olmuştur. Ne var ki aynı hak Keşmirliyle bugüne kadar hâlâ tanınmamıştır.³⁴

Ayrıca şartlı bir belge olan Katılım Belgesi’ne göre, halkın sürece yönelik bir itirazı veya bir yorumu olması durumunda -diğer iki prenslikte ol-

duğu gibi- devreye girilerek mevcut süreç iptal edilebilmekteydi. İşte bu koşullar gereği Keşmir’de de bu entegrasyon anlaşmasının iptal edilmesi gerekmektedir.

Son olarak Pakistan; Cammu ve Keşmir’le ilgili Hindistan’ın tutumunun Mountbatten’in genel valiliğinden itibaren “aldatma ve sahtekârlık” üzerinden ilerlediğini ve eyaletin yarısından fazlasını güçle ele geçirdiğini açıklamıştır. Yaşanan bu süreçte de Hindistan tarafında konumlanan İngiltere, Pakistan nezdinde büyük bir güven kaybına uğramıştır.³⁵

BM’NİN ROLÜ VE İŞGAL SÜRECİ

Keşmir konusundaki pozisyonu sadece tavsiye ve telkinlerde bulunmak olan BM, buradaki sorunun çözümüne yönelik herhangi bir yetki kullanmamıştır. BM’nin neredeyse ilk gündem

maddelerinden biri olan Keşmir konusuna dair BMGK’da 1948 ve 1965 arasında 23 karar çıkmıştır. 1965’te BMGK’da alınan karar üzerine Hindistan’ın oturumu terk etmesi ardın-

dan çıkarılan ilk karar ise 21 Aralık 1971'deki "Resolution 307"dir. Bu karar da Pakistan ve Hindistan'ın *Simla Anlaşması*'nda belirlenen ateşkes hattına saygı duyulmasına dairdir.³⁶

Oysaki Keşmir konusu BMGK'ya ilk kez Azad Keşmir ve Kuzey Bölgele-ri'nden gelen grupların bölgede ilerleme kaydetmeleri üzerine Hindistan tarafından taşınmıştır. Hindistan'ın 1 Ocak 1948'de konuyu BM'ye VI. Bölüm'ün 35. Maddesi başlığı altında getirmesi, Hindistan'ın bu meseleyi bir anlaşmazlık olarak gördüğünün ve "ihtilaf"ın uzlaşma aracılığıyla aşılması görüşünü kabul ettiğinin bir kanıtıdır. Kaldı ki Hindistan, BM'ye taşıdığı bu konuyu, bugün iddia ettiği çerçevede, yani Pakistan'ın Keşmir topraklarına müdahale ettiği iddiasıyla "saldırganlık yasaları" olan BM VII. Bölümü çerçevesinde de gündeme getirebilirdi. Ancak Hindistan bu hamlesiyle Keşmir konusunun bir anlaşmazlık olduğu ve Katılım Belgesi'nin

Keşmir'i henüz Hindistan'ın bir parçası olarak teyit etmediği doğrultusunda bir tavır sergilemiş olsa da uygulamada güç kullanarak bölgeyi Hindistan içinde tutma yoluna gitmiştir.³⁷

Hindistan'ın BM'ye başvurusu ile birlikte BMGK Keşmir mevzusunda *BM Hindistan ve Pakistan Komisyonu*'nu (*United Nations Commission for India and Pakistan/UNCIP*) kurmuştur. Bu komisyonun amacı bölgede barışı tesis etmek ve 21 Nisan 1948'de alınan BMGK kararı çerçevesinde plebisit uygulanması için gerekli koşulları hazırlamaktır. Bu koşullar üç adımda tanımlanmıştır. İlk adım olarak Pakistan'ın Keşmir'den bütün unsurlarını çekmesi, ikinci adım olarak Hindistan'ın bölgeden bütün güçlerini çekmesi, üçüncü ve son adım olarak da Hindistan'ın BM tarafından görevlendirilen plebisit yönetimine yetki vererek burada özgür ve tarafsız bir seçim gerçekleştirilmesiydi. Bu kararlar Pakistan ve Hindistan tarafından

Keşmir konusundaki pozisyonu sadece tavsiye ve telkinlerde bulunmak olan BM, buradaki sorunun çözümüne yönelik herhangi bir yetki kullanmamıştır. BM'nin neredeyse ilk gündem maddelerinden biri olan Keşmir konusuna dair BMGK'da 1948 ve 1965 arasında 23 karar çıkmıştır.

farklı boyutlarda eleştirilmiş ve bir sonuca varılamamıştır.

Keşmir, 1 Ocak 1949 tarihi itibarıyla BM tarafından belirlenen *Kontrol Hattı (Line of Control/LoC)* ile Hindistan ve Pakistan arasında bölünmüştür. 5 Mart 1949'da UNCIP tarafından yayımlanan kararda, "*Cammu ve Keşmir eyaletinin Hindistan ya da Pakistan'a katılımı sorunu, yapılacak tarafsız bir plebisit ile demokratik metotla çözülecektir.*" denilmiştir. Bu gelişmeler ardından 1950'de Hindistan bir yandan Keşmir'de plebisite uyma kararını resmî olarak açıklarken bir yandan da bölgenin ilhakı yolunda birtakım adımlar atmaya devam etmiştir.

Bu çerçevede Hindistan merkezî yönetimi 1951'de eyalette bir *Kurucu Meclis (Constituent Assembly)* oluşturarak Cammu ve Keşmir'in gelecekte Hindistan'a bağlanması sürecini hazırlayan hamlesini yapmış ve bu sayede plebisit kararını baypas etmiştir.³⁹ Hindistan 1951 yılında BM'nin finanse ettiği plebisit yerine, Kont-

rol Hattı'nın kendi sınırları içinde kalan kısmında kendisi bir seçim düzenlemiştir.⁴⁰

Hindistan'ın plebisiti engellemek üzere giriştiği bu sürece, 1953'te Cammu ve Keşmir'in özerk bir yapı olması düşüncesinde olan Şeyh Abdullah karşı çıkmış ve BM'nin plebisit kararının derhâl uygulanmasını istemiştir. Şeyh Abdullah, Maharaca Gulab Singh gibi Cammu ve Keşmir'in iki ülkeye de katılmayarak bağımsız olması gerektiğini savunuyordu.

Ekim 1956'ya gelindiğinde, kurulan bu sözde eyalet meclisi Keşmir'in Hindistan'ın parçası olduğu kararını kabul etmiştir. Bu gelişmenin hemen ardından BMGK böyle bir kararın ancak yapılacak plebisit sonucu Keşmirlilerce verilebileceğine dair ilgili hükmünü açıklamıştır. Bunun üzerine Hindistan Keşmir'in çoktan kendi parçası olduğunu ve plebisite gerek kalmadığını ileri sürmüştür.⁴¹

Bu gelişmeler karşısında Şeyh Abdullah'ın devam eden çıkışları,

HİNDİSTAN TARAFINDA KALAN KEŞMİR'DE BELLİ BAŞLI İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

Hindistan, Keşmir'de ağırlaşan insani durum karşısında başlayan kitlesel gösterileri askerî operasyonlarla bastırmaya çalışmaktadır. Özellikle 1980'lerin sonu, 1990'lar, 2008, 2010 ve 2016 yıllarında bölgede geniş çaplı operasyonlar yapılmıştır. Öte yandan her türlü baskıya rağmen yönetime karşı düzenlenen protesto ve gösterilere her defasında daha fazla Keşmirli iştirak etmektedir. Son yıllarda protestolara katılan çocuk, genç ve kadın sayısında da ciddi bir artış gözlenmektedir.

Olayların tekrar tırmanışa geçtiği Temmuz 2016'dan itibaren Nisan 2018'e kadarki süreçte 165 sivilin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. 15.000 sivilin bu operasyonlarda kullanılan pellet mermileri sebebiyle yaralandığı, yaklaşık 120 kişinin görme yetisini kaybettiği haber verilmektedir. Gerginliğin hâlihazırda devam ettiği Keşmir'de hayatını kaybedenlerin sayısı da her geçen gün artmaktadır.

Keşmir'deki başlıca hak ihlalleri şöyle sıralanabilir:

- ✦ Kişisel dokunulmazlık hakkından ve adalete erişimden yoksunluk
- ✦ Mahkemelerin bölge halkının adalete erişimini engellemesi (askerî ve diğer mahkemeler)
- ✦ Hukuksuz idari gözaltı kararları
- ✦ Aşırı güç kullanımı
- ✦ Pellet mermisi ve av tüfeği kullanımı
- ✦ Çocuklar da dâhil sivilin keyfi olarak tutuklanması ve gözaltına alınması
- ✦ İşkence
- ✦ Zorla alıkoyma ve kayıplar
- ✦ Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan ihlaller
- ✦ İfade özgürlüğü ve internete erişime getirilen kısıtlamalar
- ✦ İnsan hakları savunucularına karşı misillemeler, gazetecilere yönelik kısıtlamalar
- ✦ Eğitim hakkı ihlalleri (okulların operasyonel amaçlarla kullanılması veya operasyonlardan dolayı uzun süreli kapatılması)
- ✦ Cinsel şiddet ve taciz
- ✦ Silahlı grupların suistimalleri
- ✦ Toprak hakkı ihlalleri
- ✦ Ateşkes hattı boyunca meydana gelen çatışmalarda yaşanan can kayıpları ve yaralanmalar
- ✦ İnsanların temel haklarına erişimlerinin hukuki olarak engellenmesi

9 Ağustos'ta başbakanlık görevinden alınarak 1958'e kadar hapis yatmasına sebep olmuştur. Nisan 1959'da Hindistan vatandaşlarının Keşmir'e özel izinle girmelerine dair olan kanun kaldırılmıştır. Ekim 1959'da Hindistan Ulusal Seçim Komisyonu, yargı yetkisini Keşmir'de uygulama kararı almış ve Keşmir Yüksek Mahkemesi de Hindistan'daki diğer yüksek mahkemelerle eşitlenmiştir. Bu geliş-

melere yönelik itirazlar BMGK'ya getirilmiş fakat söz konusu itirazlar 1950'lerle birlikte Hindistan'ın ilişkilerini sıkılaştırdığı Sovyetler Birliği tarafından veto edilmiştir.⁴²

1963-1964 arasında Hindistan yönetimi Keşmir'i yasal olarak topraklarına ilhak edebilmek için anayasal bir düzenlemeye gitmiştir. Bu durumu engellemeye yönelik her türlü muhalefet ya şiddet kullanılarak ya da hapisle cezalandırılmıştır. Nitekim

En başından itibaren Cammu ve Keşmir'in kaderiyle ilgili karar mekanizması olarak plebisit ve referandum, tüm önerilerin ve planların merkezini oluşturmuştur. Bu öneri ve planlar genel olarak Pakistan, Keşmir ve uluslararası platformlardan gelmiştir. Keşmir sorununun ilk yıllarında plebisit tek çözüm olarak görülürken bu yaklaşım yıllar içerisinde değişmiştir.

Ekim 1963'te Keşmir'in o dönemki başbakanı Bahşi Ğulam Muhammed eyalet anayasasında birtakım değişiklikler ilan etmiş ve bu değişiklikler Şubat 1964'te yürürlüğe girmiştir. Bu değişikliklerle Cammu ve Keşmir, Hindistan Birliği içerisindeki diğer eyaletlerle eşit konuma getirilmiştir. Böylece Keşmir'in 370. Madde'yle belirlenmiş olan özel statüsü de ortadan kalkmıştır.⁴³

Pakistan, Keşmir konusunda hukuk çerçevesinde BM'nin verdiği kararlara uymayı savunurken Hindistan, bugüne kadar Pakistan askerlerinin bölgeden çekilmemesini gerekçe göstererek referanduma gitmemiştir.⁴⁴ 1947'de bağımsızlığını yeni kazanmış Hindistan ile Cammu ve Keşmir arasındaki ilişki, aslında iki otonom yapı arasında bir sözleşmeye dayalı bir ilişki ile başlamıştır. Fakat Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Cammu ve Keşmir meşruluğunu kaybetmiştir.⁴⁵

ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE PLANLAR

1947'den itibaren Keşmir sorununun çözümüne dair gündeme gelmiş yaklaşık 70 plan olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷ Bu planlar genel olarak beş model etrafında geliştirilmiştir:

- ✦ Plebisit
- ✦ Bölünme (*partition*)
- ✦ Bağımsızlık
- ✦ Konfederasyon (*condominium/ confederation*)
- ✦ Otonomi⁴⁸

En başından itibaren Cammu ve Keşmir'in kaderiyle ilgili karar mekanizması olarak plebisit ve referandum, tüm önerilerin ve planların merkezini oluşturmuştur. Bu öneri ve planlar genel olarak Pakistan, Keşmir ve uluslararası platformlardan gelmiştir. Keşmir sorununun ilk yıllarında plebisit tek çö-

Bu kaybedişte ise başlangıcından itibaren Maharaca Gulab Singh'ten Şeyh Abdullah ve sonrasındaki yöneticilere kadar, özellikle de 1953-1975 arasında, Cammu ve Keşmir siyasilerinin büyük hataları olmuştur. En büyük hata ise, bölgenin özerk bir yapıya kavuşması ve bu yapının liderliğini sürdürebilmenin garantisinin de Delhi olarak görülmüş olmasıdır. Bu süreçte Hindistan tarafından demokratiklik alameti olarak sunulan eyalette yapılan seçimlere Delhi'nin çıkardığı Keşmir Kongre Partisi katılmış ve bu partinin aynı düşüncedeki adayları karşısına hiçbir aday çıkamamış/çıkartılması engellenmiş ve böylece seçimlerin galibi aslında doğrudan Delhi olmuştur. Sonuç olarak Hindistan bu durumu kendi çıkarına uygun kullanmış ve Cammu Keşmir'i aşamalı olarak kendine bağlamıştır.⁴⁶

züm olarak görülürken bu yaklaşım yıllar içerisinde değişmiştir. 1950'lerdeki bütün teklifler, BM gözetiminde plebisit yapılması fikri merkeze alınarak planlanmıştır. Fakat BM gözetiminde plebisit düşüncesi, 1950'lerden sonra zayıflamaya başlamıştır. 1986'dan itibaren gündeme gelen 36 tekliften 9'u kendi kaderini tayin hakkını (*self-determinasyon*) belli formlarda önerirken bunlar erken dönemlerdeki plebisit yahut referandum tekliflerinden ayrı mahiyettedir. Sonraki süreçlerde geliştirilen teklifler, BM önerilerinde olduğu gibi Hindistan ya da Pakistan'dan birine katılım, otonomi veya eyalet içerisinde Hindistan-Pakistan bölünmesine benzer bir bölünme çerçevesinde olmuştur.⁴⁹

Zamanla tam bağımsızlık fikri *Cammu ve Keşmir Özgürlük Cephesi (Jammu Kashmir Liberation Front)*⁵⁰ tarafından dile getirilirken bu fikir, sunulan planlara bakıldığında, genel olarak güçsüz kalmış, bu fikrin mevcut şartlarda uygulanabilir bir çözüm olduğuna inanılmamıştır. Fakat bununla birlikte bağımsızlıktan ayrı olarak Cammu ve Keşmir eyaletinde Keşmir Vadisi bölgesi için bağımsızlık planları da dile getirilmiştir. Yine bu süreçte geliştirilen otonomi planları da ya tamamen Cammu ve Keşmir'i kapsamakta ya da eyalet içerisinde bölgesel otonomileri içermektedir. Bu otonomi planları da kendi içlerinde farklı kategoriler arz etmektedir.

Bölünme (*partition*) ise çeşitli varyasyonları olan diğer bir çözüm planı olarak Keşmir'le ilgili çözüm önerilerinde birçok kez gündeme getirilmiştir. 1990'lardan itibaren, uzlaşma süreçlerine Keşmirli temsilcilerin de katılımları söz konusu olmuştur. 1990'lardan sonra Keşmir'deki direnişin kazandığı ivmenin bunda etkisi olduğu ifade edilmektedir.⁵¹

Bütün bunlarla birlikte bu kadar çok planı gündeme getiren esas mesele, Hindistan tarafında kalan Keşmir'in çözülemeyen sorunları ve bu durumun sebep olduğu sayısız hak ihlalleridir. Azad Keşmir'in Pakistan'dan ayrılma yahut farklı bir yapılanma gibi bir talebi -buna sebep olacak bir baskı süreci olmadığı için- bulunmamaktadır. Azad Keşmir'in kültür, dil ve din yönünden homojen bir yapıda olması ve bu bütünlüğe bir zeval gelmeden Pakistan'la ilişkilerini devam ettirmesi bunda etkilidir. Bu sebeple de otonom olması, bölgenin bu statüsünde değişiklik yaratacak bir pozisyon değildir. Yine benzer şekilde Pakistan yönetimiindeki Gilgit ve Baltistan'ın (Kuzey Bölgeleri), Pakistan'dan çıkmak ya da Cammu ve Keşmir eyaleti ile birleşmek gibi bir çabası da yoktur.

Öte yandan mevcut durum, Hindistan kontrolündeki Keşmir'de oldukça farklı bir boyutta, birçok insanın hayatına mal olan bir süreç olarak devam etmektedir. Keşmir Vadisi, özellikle 1980'lerden itibaren bölgede sayısız zulüm ve ihlaller gerçekleştiren Hindistan'la kalma fikrinden tamamen kopmuştur. Bu yüzden bu ülke sınırlarındaki Keşmir, Hindistan Anayasası dışında, kendisini güvenceye alacak ve *self-determinasyona* götürececek yasalar ve çözümler peşindedir. Cammu ve Keşmir'i Hindistan'daki diğer eyaletlerden farklı değerlendiren 370. Madde de yıllar içerisinde Hindistan tarafından delinmiş ve Keşmirli nezdinde koruyucu statüsünü kaybetmiştir. Bu bölgede Müslüman nüfusun yoğun olması yanında Hindu, Sih ve Budist topluluklar da bulunmaktadır ve bu durum bölgede heterojen bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden otonomi veya bağımsızlık olması durumunda, daha alt dinî gruplar tarafından yeni bağımsızlık taleplerinin gündeme gelmesi ihtimali de söz konusudur.

Cammu ve Ladak'ta olduğu gibi bölgesel otonomi ya da bölgeselciğin yıllar içinde şekillenmesi ve belirginleşmesi, vadede Keşmir Müs-

Keşmir'deki direnişin kazandığı ivmenin Keşmirli temsilcilerin de uzlaşma süreçlerine katılımında etkisi olduğu ifade edilmektedir. Bölgeyle ilgili bu kadar çok planı gündeme getiren esas mesele ise Hindistan tarafında kalan Keşmir'in çözülemeyen sorunları ve bu durumun sebep olduğu sayısız hak ihlalleridir.

lumanlarının liderliğinde bir otonomiye fırsat vermek istemeyen Yeni Delhi tarafından teşvik edilen bir durumdur. Burada bölgedeki azınlıklara haklarının verilip Müslüman çoğunluğun haklarının ihlal edilmesi, oldukça aşikâr ve bilinçli işletilen bir süreçtir. Böylece Hindistan tarafındaki bölge-

de, Keşmir Vadisi'nin diğer bölgelerden ayrılması durumunda, Cammu ve Kargil'de önemli bir nüfusa sahip olan Müslümanlar, azınlık konumuna düşecektir. Bu yüzden herhangi bir ayrılma durumunda Müslümanların yaşadıkları bu bölgelerin de vadiye bağlanması gerekmektedir.⁵²

PLEBİSİT

❖ *Plebisit*, diğer bir ifadeyle *halk oylaması*, Cammu ve Keşmir'le ilgili çözüm planlarının temelini oluşturmaktadır. Daha 1940'lı yıllarda Lord Mountbatten ve Maharaja arasında yapılan ve Nehru'nun da desteklediği taahhüt çerçevesinde BM gözetiminde bütün Cammu ve Keşmir'de plebisit uygulanması önerisi, bu yöndeki ilk girişimdir. Böyle bir halk oylamasının nasıl yapılacağı konusunda farklı görüşler bulursa da bu önerilerden en fazla öne çıkanlar şu şekilde özetlenebilir:

- ❖ BM gözetiminde sadece Keşmir Vadisi'nde bir plebisitin gerçek-

leştirilmesi ve buradan çıkan sonuca göre meydana gelecek bölünmeye razı olunması; yani oylamanın Müslümanların yoğun olduğu bölgede yapılması.

- ❖ Tüm eyalette BM veya uluslararası gözlemciler eşliğinde sınırlı ya da kapsamlı bir plebisitin tarafsız ve uluslararası gözlemciler kontrolünde uygulanması; yani bölgede yaşayan tüm kesimleri kapsayacak boyutta bir oylama yapılması.
- ❖ Hindistan ve Pakistan'ın ortak denetimi altında sınırlı veya kapsamlı bir plebisit uygulanması.⁵³

BÖLÜNME

❖ Eyaletin ikiye bölünmesi görüşüdür. Bir bütünlük oluşturmayan yapısıyla Keşmir'in Hindistan ve Pakistan benzeri bir bölünme çerçevesinde ayrışması önerilmektedir. Bu bölünme konusunda masada beş farklı seçenek bulunmaktadır:

- ❖ Cammu ve Keşmir'in Müslüman çoğunluğun yaşadığı bölgelerinin Pakistan'a, gayrimüslim çoğunluğun yaşadığı bölgelerinin ise Hindistan'a katılması.
- ❖ Bölünmenin BM'nin belirlediği ateşkes hattınca olması.
- ❖ Kontrol Hattı'nda yapılacak belli düzenlemeler sonrası bu hat boyunca bir bölünme olması.

❖ Eyaletin Pakistan ve Hindistan'ın stratejik ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak bölünmesi; bu çerçevede Azad Keşmir ve Baltistan'ın Pakistan'la birleşmesi, Cammu ve Ladak'ın Hindistan'la birleşmesi, Keşmir Vadisi'nde ise BM gözetimi ve öncülüğünde plebisit uygulanması.

- ❖ Azad Keşmir ve Baltistan'ın Pakistan ile birleşmesi, Cammu ve Ladak'ın Hindistan ile birleşmesi, Keşmir Vadisi'ne ise iki ülkenin güvencesi altında bağımsızlık statüsü verilmesi.

BAĞIMSIZLIK

✦ Bağımsızlık seçeneği, tartışılan modeller içinde aslında en az öne çıkan plan iken, bu plan, daha çok Keşmir Vadisi özelinde belli bölgelere uygulanan bir model olmuştur. Bu konuda dört farklı seçenek sunulmuştur:

- ✦ Bölgesel ve uluslararası güçler tarafından güvence altına alınmış bir bağımsızlık statüsünün Cammu ve Keşmir'in tamamına verilmesi.
- ✦ Keşmir Vadisi'nin bağımsız bir eyalet olması; Azad Keşmir ve Baltistan'ın Pakistan ile birleş-

mesi; Cammu ve Ladak'ın Hindistan'la birleşmesi ve bu durumun uluslararası bir garantörlükle güvence altına alınması.

- ✦ Azad ve Cammu ve Keşmir'in tümünün BM'nin güvenli bölgesi haline getirilmesi ve BM yönetiminde geçecek bir 10 yıl sonunda bağımsızlığının verilmesi.
- ✦ Sadece Keşmir Vadisi'nin BM'nin güvenli bölgesi haline getirilmesi, Azad Keşmir ve Baltistan'ın Pakistan'la, Cammu ve Ladak'ın Hindistan'la birleşmesi.

KONFEDERASYON

✦ Pakistan, Hindistan ve Keşmir üçlüsünün ortaklığında bir yönetimi içeren planlar aşağıdaki hususlar çerçevesinde geliştirilmiştir:

- ✦ Tüm Cammu ve Keşmir eyaletinin tam özerkliği, eyaletin dışişlerinin ve savunmasının Pakistan ve Hindistan ortaklığıyla yürütülmesi.
- ✦ Sadece Keşmir Vadisi'ne bir konfederasyon statüsü verilmesi, Azad Keşmir ve Baltis-

tan'ın Pakistan ile birleşmesi, Cammu ve Ladak'ın Hindistan'la birleşmesi.

- ✦ Cammu ve Keşmir'e has bir *Güney Asya Bölgesel İşbirliği* kurulması.
- ✦ Pakistan, Hindistan ve Keşmir'den oluşan bir konfederasyon çerçevesinde eyaletin kurucu birimlerine, yani bölgelerinin her birine özerklik verilmesi.⁵⁴

BM himayesinde yapılacak tarafsız bir plebisitle ilgili prensipler 13 Ağustos 1948 ve 5 Ocak 1949 tarihli BMGK kararları ile belirlenmiştir. Hindistan ve Pakistan bu kararları kabul ederken sonrasında bazı prensiplerin yorumlanmasında, özellikle Keşmir'in askerden arındırılması konusunda anlaşamadıkları için söz konusu kararlar bugüne kadar askıda kalmıştır.

OTONOMİ

❖ Cammu ve Keşmir'in otonomisi konusu yıllar içinde gittikçe daha fazla ihlal edilirken, otonomi talebi geleceğe yönelik bir düşünce yahut talep olmaktan ziyade, geçmişin geri getirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cammu ve Keşmir Racası ile Hindistan, iki egemen güç olarak bir arada olmak üzere anlaşmıştır. Bu yüzden Cammu ve Keşmir'deki otonomi talebi, diğer çatışma bölgelerinde olduğu gibi yaşanan rahatsızlıklardan dolayı ortaya çıkan bir talep değil, bölgenin eski siyasi konumunu tekrar yapılandırma olarak ifade edilmektedir. Böylece mevcut durum,

Keşmirililerce Hindistan'la aralarındaki sözleşmenin de ihlal edilmesi olarak görülmekte ve söz konusu taleplerine bir meşruiyet kazandırmaktadır. Otonomiye geçişi zorlaştıran ise tam bağımsızlık düşüncesidir. Keşmir'in temel siyasi haklardan mahrumiyet, manipüle edilen seçimler, kötü yönetim, ekonomik güçsüzlük, polis ve güvenlik güçlerinin sınırsız hak ihlalleri, bölgenin 370. Madde ile yasalaşan statüsünden her defasında daha fazla şeyin kaybedilmesi sürecinin artık kurumsallaşmış olmasıyla zaten varolan otonominin aşınması, bu planı gölgelemiştir.⁵⁵

BARIŞ TARİHİ BİRİNCİ SAFHA

❖ 13 Ağustos 1948 ve 5 Ocak 1949 tarihli BMGK kararları, Keşmir ihtilafı için plebisit kararı alan düzenlemelerdir. BM himayesinde yapılacak tarafsız bir plebisitle ilgili prensipler bu kararlarla belirlenmiştir. Hindistan ve Pakistan bu kararları kabul ederken sonrasında bazı prensiplerin yorumlanmasında, özellikle Keşmir'in askerden arındırılması konusunda anlaşamadıkları için söz konusu kararlar bugüne kadar askıda kalmıştır.⁵⁶

Keşmir'de tarafsız bir plebisitin gerçekleştirilmesi, Hindistan'ın tutumu sebebiyle mümkün olamamış, bunun üzerine BM, 27 Mart 1950'de konuyla ilgilenmek üzere Avustralyalı diplomat Owen Dixon'ı görevlendirmiştir. Dixon bütün Cammu ve Keşmir eyaletinde plebisit boyunca bir koalisyon hükümeti kurulmasını önermiştir. Bu koalisyon hükümeti ya Hindistan ve Pakistan'ın bir araya geldiği bir yapı ya bölge halkının güven duyduğu kişilerin yer aldığı tarafsız bir yönetim ya da BM temsilcisi bir yöneticiden oluşacaktı.

Plandaki önemli husus, plebisit sonuçlanana kadar eyalette tek bir yönetimin hâkim olmasıydı. Ancak bu plan bazı gerekçelerden dolayı hem Hindistan hem de Pakistan tarafından reddedilmiştir.⁵⁷

Bu gelişmenin ardından Dixon iki plan daha önermiştir. Bunlardan biri, plebisitin bölge bölge gerçekleştirilmesi ve her bölgenin kendi sonucuna göre Pakistan ya da Hindistan'a katılması teklifini içeriyordu. Pakistan bu planı, tüm Cammu ve Keşmir'de plebisit uygulanması kararını ortadan kaldırdığı gerekçesiyle kabul etmemiştir. Hindistan ise bir plebisit uygulanmasını ancak bunun sadece Keşmir Vadisi ve ona bitişik birkaç bölgeyle sınırlı kalmasını istemiştir.

Dixon son olarak Keşmir'in sınırlarının dinî çoğunluğa göre ayrılmasını teklif etmiş ve Chenab Nehri'ni doğal sınır olarak belirlemiştir. Bu plana göre Müslümanların yaşadığı Kuzey Bölgeleri ve Pakistan'da bulunan Azad Keşmir Pakistan'a ilhak olurken, Hindu ço-

ğunluğun yaşadığı bölgeler olan Cammu ve Ladak Hindistan'da kalacaktı;⁵⁸ Keşmir Vadisi'nin kaderi ise plebisitle belirlenecekti.⁵⁹ Bu plan da Nehru'nun plebisitin eyaletin başkanı olarak Şeyh Abdullah'ın idaresi altında gerçekleştirilmesi ısrarının, Dixon'un plebisitin bağımsız bir koalisyon birimi idaresinde olması gerektiği teziyle çatıştığı için gerçekleşmemiştir.⁶⁰ Ayrıca böyle bir bölünmenin Hindistan-Pakistan ayrışmasında olduğu gibi yeni bir göç dalgası yaratacağı ve 800.000 insanın yerinden olacağı iddiaları da plana dair diğer olumsuz görüşlerdendi. Tüm bunların yanı sıra bu plan, uluslararası unsurlardan da destek görmemiştir.⁶¹ Dixon Planı, BM'nin ilk tavsiye

planı olarak birçok görüşe göre Keşmir problemine yönelik en uygun çözüm planı olarak kayıtlara geçmiştir.⁶²

İKİNCİ SAFHA

Keşmir'e yönelik planların ikinci safhası bazı kaynaklarda 1958-1968, bazı kaynaklarda ise 1962-1964 yıllarını kapsamaktadır. İkinci safhadaki bu sürecin en önemli belirleyeni, 1962'deki Çin-Hint Savaşı'dır. Hindistan'ın Çin karşısında mağlup olmasından sonra, ABD ve İngiltere, Pakistan ve Hindistan'ı BM'yi üçüncü bir taraf yapıp onu muhatap almak yerine, Keşmir konusunda birbirleriyle doğrudan diyaloga girmeye zorlamıştır. 1962-1963 arasında Pakistan, Hindistan, İngiltere ve ABD arasında bakanlık düzeyinde altı kez dörtlü görüşme yapılmıştır. Fakat bu görüşmelerden hiçbir sonuç alınmamıştır. Hindistan başbakanı Nehru'nun 1964'te müzakereleri yeniden açmaya yönelik girişimindeki başarısızlığından sonra Pakistan, problemin çözümü konusunda Hindistan'ın ciddi olmadığına tamamen ikna olmuştur. Bu evre 1965'te Pakistan ve Hindistan arasında meydana gelen savaşla sona ermiştir.⁶³ Aşağıda ele alınan çözüm önerileri ve planlar ise ikinci aşama olarak kategorize edilmiş süreçte gündeme gelmiştir.

16-19 Ocak 1963'te Hindistan ve Pakistan dışişleri bakanlarının bir araya gelerek yaptığı görüşmeler sonucu hazırlanan *Hindistan Pakistan Hedefler Bildirgesi*, gizli bir ortak belgeydi. Bu bildirmede; Keşmir ihtilafının siyasi çözümü için araştırma yapılması ve bu araştırmalarda iki tarafın temel pozisyonlarının göz ardı edilmemesi vurgulanmıştır. Bildirmede bölgenin demografisi, nehirlerin kontrolü, savunma gereklilikleri, eyalet halkınca kabul edilmiş sınırların çizilmesinde bölgesel ayrışmanın aciliyeti üzerinde de durulmuştur. Pakistan ve Hindistan askerî güçlerinin Keşmir ve çevresinden ayrılması hususu, bu bildirgenin en can alıcı noktasıdır. Bildirmede ayrıca iki ülke arasında diğer belli başlı anlaşmazlıkların giderilmesi, kalkındırıcı ve geliştiren bir iş birliğine gidilmesi gibi hususlar da belirtilmiştir. Fakat ilerleyen süreçte, iki dışişleri bakanının da bu prensipler doğrultusunda icraatlarda bulunamaması, ortak bildirgenin kâğıt üzerinde kalmasına neden olmuştur.⁶⁴ Bu süreçte 1965'te Hindistan-Pakistan arasında neredeyse altı ay süren bir savaşın meydana gelmesiyle de bildirme tamamen rafa kalkmıştır.

Pakistan'ın 1970'lerin başında aldığı büyük darbe ve siyasi olarak içine düştüğü kriz, Keşmir konusunda ilerleme sağlanmasına da mani olmuştur. Bu süreçte uluslararası kamuoyunun da Keşmir ilgisi azalmış, bu ise Hindistan'ın oldukça işine gelmiştir. Bu durum 1988'e kadar devam ederken 1989'da eyalette meydana gelen birtakım olaylar sonrası başlayan isyanlar, Keşmir'deki sürece başka bir boyut kazandırmıştır.

ÜÇÜNCÜ SAFHA

Çözüm planlarına yönelik üçüncü safha 1969-1979 yıllarını kapsarken bazı kaynaklar bu dönemlendirmeyi 1965-1988 arası olarak ele almaktadır. Bu dönem, çözüme yönelik planlar açısından “pasif” bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemdeki gelişmelere 1971'deki bir diğer savaş ve Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılması damgasını vurmuştur. Bu olay Keşmir konusunda Pakistan'ın elini oldukça bağlamıştır. Bu süreçte 1972'de imzalanan *Simla Anlaşması* ile Keşmir soru-

nu yine bir belirsizliğe ve daha da karmaşık bir pozisyona girmiştir.⁶⁵

Bu anlaşmadaki en önemli husus ise, 17 Aralık 1971'de varılan ateşkes ile ortaya çıkan Kontrol Hattı'dır.⁶⁶ Bu hat Cammu ve Keşmir'i bölerek sınır hattı boyunca halkın geçişini de oldukça zora sokmuştur. Yıllar içerisinde resmen ilan edilmese de bu hat iki ülke arasında bir sınır haline gelmiş olup tarafların askerî birimleri bu hat boyunca konumlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ SAFHA

Pakistan'ın 1970'lerin başında aldığı büyük darbe ve siyasi olarak içine düştüğü kriz, Keşmir konusunda ilerleme sağlanmasına da mani olmuştur. Bu süreçte uluslararası kamuoyunun da Keşmir ilgisi azalmış, bu ise Hindistan'ın oldukça işine gelmiştir. Bu durum 1988'e kadar devam ederken 1989'da eyalette meydana gelen birtakım olaylar sonrası başlayan isyanlar, Keşmir'deki sürece başka bir boyut kazandırmıştır. 1993'le birlikte Keşmir'deki direniş zirveye ulaşmıştır.⁶⁷ Eyalette silahlı direnişin de ortaya çıkması üzerine, çözüm planlarına yönelik yeni bir evre gelişmiştir. Bu evre genel olarak 1980-1990 arasını kapsamaktadır. Afgan-Rus Savaşı'nın bittiği ve Sovyetlerin dağıldığı bu süreç, uluslararası arenada döneme damgasını vuran önemli gelişmelerdir.

ABD'li güvenlik uzmanı Robert Wirsing'e göre 1991'de Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi, Keşmir sorunun çözümüne fırsat sunan yeni bir imkân doğurmuştur. Wirsing bu durumun uluslararası aracılık için daha uygun bir ortam oluşturduğunu ve kamuoyunun duruma daha çok odaklanabileceğini; Keşmir ihtilafının hem Hindistan'ın hem de Pakistan'ın ABD ile ilişkilerinde güçlü bir etkisi olduğunu;

bunun ise en çok ABD'nin bölgeye yönelik silah transferi kararlarını etkilediğini belirtmiştir. Buradaki çatışma ortamı, nükleer silahların yayılmasını önleme de dâhil olmak üzere bölgenin uzun vadeli ABD politikalarının tümü üzerinde eşit derecede bir etkiye sahiptir.⁶⁸

Wirsing'e göre Keşmir probleminde İndus Nehri oldukça merkezî bir konumdadır. Hatta Wirsing, 1947'deki ayrışmada Pencap vilayetindeki İngiliz yapımı sulama kanallarının bütünlüğünün, bölünme haritasını çizen Radcliffe⁶⁹ tarafından dinî çoğunluklara göre çok daha fazla dikkate alındığını ve bölünmenin buna göre yapıldığını ifade etmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da Hindistan, bölünmeden hemen sonra Pakistan tarafında kalan Pencap'a giden su akışını engellemiş ve bu engelleme bölgenin tarım takvimi açısından çok kritik bir süreçte yapılmıştır.

Bu süreç Keşmir üzerine gelişen ihtilafı da çakışmış ve sorunu daha da büyük bir problem haline sokmuştur. Bu yüzden Wirsing, teklif ettiği modelin su sorunu üzerinden şekillenen bir hidropolitik model olması dolayısıyla çözümde etkili olacağını savunmuştur. Bu model Keşmir'deki suyun hayati rolü

üzerine kurulmuştur. Buna göre özellikle İndus Nehri suları ve bu nehrin kolları olan Jhelum ve Chenab'a yapılacak hidroelektrik güç santralleri ve sulama sistemleri, bu planın ana omurgasını

oluşturmaktadır. Söz konusu plan, topraksal bir bölünme yerine, bölgenin İndus Nehir sisteminin üç kolunun Pakistan'a, üç kolunun da Hindistan'a akacak şekilde ayrışmasını öngörmektedir.⁷⁰

BEŞİNCİ SAFHA

Beşinci safha olarak değerlendirilen 1991-2002 arası, isyanların zirve dönemi olmuştur. 1993'ten itibaren Hindistan ve Pakistan ilişkilerinde büyük gerilimler yaşanmıştır. Neredeyse nükleer bir krize sebep olacak olan 1999, 2001 ve 2002'deki gerilimler sonucu Hindistan ve Pakistan Keşmir'le ilgili bir çözüme gitmek yerine mevcut krizi yönetme stratejileri aramıştır.⁷¹ Bu süreçte belli birtakım ilerlemeler kaydedilse de 11 Eylül olayları ve sonrasında problemlere ve bölgeye olumsuz etkisi, Keşmir konusunun bir kez daha çözümsüz kalmasına sebep olmuştur.

Keşmir'le ilgili çözüm planlarında milliyetçi yapı ve bu görüşteki kişilerin de bölgeyle ilgili birtakım düşünceleri ve planları olagelmıştır. Bunlar 1990'lı yıllarla daha da netlik kazanmış ve şu an yönetimde olan partinin konuya dair entegre planları da bu yıllarda belirginleşmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda gündeme gelen *Hindistan Halk Partisi*'nin (*Bharat Janata Party/BJP*) planı çerçevesinde, demografik değişime gidilerek bölgenin Hindistan'a entegrasyonu hedeflenmiştir. BJP, özellikle

Keşmir'le ilgili Hindistan Anayasası'ndaki 370. Madde'nin kaldırılmasını istemiştir. Bu maddenin kaldırılmasıyla bölgeye Keşmirli olmayanların girmesi yahut buradan mülk edinmesi önündeki engelin ortadan kalkması ve bölgeye nüfus akışının önünün açılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda atılan adımlar, son yıllarda Keşmir'deki mülk edinme kanununun delinmesine yönelik girişimlerle devam etmektedir. Hâlihazırda 35 A Maddesi olarak bilinen ve Keşmir'de bölge dışından toprak ve mülk edinimini yasaklayan söz konusu kanunun delinmesine yönelik yoğun uğraşlar verilmektedir.⁷²

BJP bu niyetini 1998 manifestosunda dile getirmekten de çekinmemiş, Hindistan'ın Cammu ve Keşmir üzerindeki egemenliğinin sorgulanamaz olduğunu belirtmiştir. Yine BJP'nin "yabancı işgalinde olan bütün bölgelerin ele geçirileceği" konusundaki vaatleri de bu manifestoda yer almıştır.⁷³

Buna karşın *Cammu ve Keşmir Özgürlük Cephesi* (*Jammu Kashmir Liberation Front-JKLF*) hâlihazırda bölünmüş olan Cammu ve Keşmir'in tekrar

1993'ten itibaren Hindistan ve Pakistan ilişkilerinde büyük gerilimler yaşanmıştır. Neredeyse nükleer bir krize sebep olacak olan 1999, 2001 ve 2002'deki gerilimler sonucu Hindistan ve Pakistan Keşmir'le ilgili bir çözüme gitmek yerine mevcut krizi yönetme stratejileri aramıştır.

Bu öneriye göre Ladak da dâhil bütün Cammu ve Keşmir'de bağımsızlık ya da Hindistan'la kalma yahut Azad Keşmir'e katılma konusunda plebisit veya referandum uygulanmalıdır.

birleştirilmesini, demokratik ve federal bir sistemle bağımsız bir ülke olarak ilan edilmesini teklif etmiştir. Bu plana göre yeni ülke -İsviçre modelinde olduğu gibi- tarafsız bir dış politika izleyerek Hindistan ve Pakistan ile dostane ilişkiler yürütecektir. Bağımsızlıktan 15 yıl sonra ise BM yahut *Uluslararası Keşmir Komitesi (International Kashmir Committee/IKC)* gözetiminde bir referandum gerçekleştirilerek eyaletin bağımsızlık kararını devam ettirip ettirmeme yahut Hindistan veya Pakistan'a katılıp katılmama konusunda görüşü alınacaktır.

Bu önerinin uygulanma süreci ise beş aşama olarak belirlenmiştir. Birinci aşama, Cammu ve Keşmir'in üç ülkeye dağılmış -Pakistan, Hindistan ve Keşmir'deki- bütün siyasi birimleri, partileri ve direniş gruplarının sürece katılımının sağlanmasıdır. Tüm taraflarca karar verilmiş olan anlaşma, bütün bu gruplarca imzalanıp BM'de kayda geçecektir. İkinci aşama, Hindistan ve Pakistan'ın aynı anda eyaletin bütün birimlerinden askerî güçlerini çekmesidir. Üçüncü aşama, Keşmirli direnişçilerin silahsızlandırılması ve 1947, 1989-1990 yılları dâhil bölgeden göç etmek zorunda kalan bütün Keşmirlilerin geri dönmesidir. Dördüncü aşama, eyaletin yeniden birleştirilmesi ve 1949'dan sonra kapatılmış olan eyalet içi sınırların açılması, geçici bir ulusal hükümet kurulma-

sı, geçici bir kurucu meclis kurulması gibi planları içermektedir. Beşinci ve son aşama ise Keşmir'in bağımsızlık ya da Hindistan veya Pakistan'a katılım konusunda karar vermesi için referandum yapılmasıdır.⁷⁴

20-21 Şubat 1999'da dönemin başbakanı Nawaz Şerif'in daveti üzerine Hindistan başbakanı Atal Behari Vajpayee Pakistan'a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette taraflar arasında bir dizi görüşme gerçekleştirilmiş ve ziyaretin ardından iki ülke tarafından Keşmir konusunda üzerinde anlaşmaya varılan ortak bir bildiri kamuoyuyla paylaşılmıştır. *Lahor Deklarasyonu* olarak bilinen bildiride Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir de dâhil bütün problemlerin çözülmesi, iki ülkenin birbirlerinin içişlerine karışmaktan kaçınması gibi konular belirlenmiştir.⁷⁵

1980'den 2001'e kadar olan süreçte Keşmir'de Kontrol Hattı'nda aktif çatışmalar meydana gelmiş, Güney Asya'nın nükleerleştirilmesi hız kazanmış, bu durum 1990'ın bahar aylarını oldukça gergin bir zaman dilimi haline getirmiştir. Dünyada ise Soğuk Savaş sonrası periyotta çatışma çözümünden çok kriz yönetimine odaklanılmış, Lahor Deklarasyonu da bu minvalde gelişen bir süreç olarak öne çıkmıştır. Fakat bu girişim de akamete uğramış ve deklarasyonun yayınlanmasını Kargil sorunu takip etmiştir.⁷⁶

BAŞLICA BARIŞ FORMÜLLERİ

EGEMENLİK BİRLİĞİ

Pakistan asıllı Amerikalı tarihçi Ayşe Celal tarafından sunulan "Egemenlik Birliği" formülünde yeniden birleşmiş ve bağımsız bir Keşmir düşüncesi merkezdedir. Bu öneri, birbirlerini rakip gören taraflar Hindistan ve Pakistan'ın

egemenlik konusundaki güçlü dürtüleri merkeze alınarak oluşturulmuştur. Böyle bir birliğin başarılı olabilmesi için Hindistan ve Pakistan, Keşmir'deki bütün etnik ve dinî yapılara kendi kaderini tayin hakkı vermek zorunda-

dir. Öneriye göre Ladak da dâhil bütün Cammu ve Keşmir'de bağımsızlık ya da Hindistan'la kalma yahut Azad Keşmir'e katılma konusunda plebisit veya referandum uygulanmalıdır. Pakistan ve Hindistan, ordularını bölgeden çekecek ve böylece eyaletin top-

rak bütünlüğü garanti altına alınacaktır. Egemenlik Birliği şartları, Ladak'ta Hindistan'a; Afganistan sınırında da Pakistan'a Güney Asya bölgesinden gelebilecek tehditlere karşı askerî varlıklarını sürdürme konusunda izin verilebileceğini belirtmektedir.⁷⁷

İRLANDA MODELİ

➤ İrlanda barış süreci 1998'de imzalanan *The Good Friday Anlaşması* üzerinden sürdürülmüştür. Bu anlaşma Birleşik Krallık, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda'nın sekiz siyasi partisi arasında imzalanmıştır. Bu model Keşmir probleminin çözümü için uygun ve de tecrübe edilmiş bir model olarak sunulmuştur. Kuzey İrlanda'daki temel sorun, burada yaşayan Katolik milliyetçi azınlığın İrlanda Cumhuriyeti ile birlik olma arayışının İngiltere tarafından şiddet kullanılarak engellenmesiydi. Bu bölgelerdeki Protestan çoğunluk da Birleşik Krallık'la kalmak istiyordu. Hâlihazırda Kuzey İrlanda'daki mevcut hükümet sistemi bu anlaşmaya dayanmaktadır. Anlaşma, İngiliz hükümeti, Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti ile Kuzey İrlanda'daki bütün direniş grupları ve siyasi yapılar arasında yapılmıştır. Anlaşma üç ana husus üzerinden gi-

den bir dizi çapraşık ilişkiyi de düzenlemektedir:

- Birleşik Krallık içindeki Kuzey İrlanda hükümetinin statüsü ve sistemi
- Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasındaki ilişki
- İrlanda Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık arasındaki ilişki

Egemenlik, sivil ve kültürel haklar, silahların devre dışı bırakılması, bölgenin askerî yapılardan arındırılması, yargı ve polis güçleri gibi konular da bu anlaşma çerçevesinde belirlenmiştir. Anlaşma, İrlanda'da yapılan iki referandum ile kabul edilmiştir. Bu anlaşma, tüm süreçleri ve uygulamaları gerçekleştirmiş bir model olmasından dolayı, Keşmir sorununun çözümü için o dönem uluslararası kamuoyu ve Keşmirli taraflardan önemli bir model gibi görünse de söz konusu sürecin Keşmir'e uygulanması gibi bir durum bugüne kadar mümkün olamamıştır.

CHENAB PLANI

➤ Bu plan ilk kez 1962-1963 yıllarında Hindistan ve Pakistan tarafından üzerinde görüşülmüş bir plandır. Plan yıllar sonra General Pervez Müşerref zamanında tekrar gündeme getirilmiştir. İki millet teorisi ile eyaletin bölünmesinde coğrafi uygulanabilirliği harmanlayan plan, eyaletin Chenab Nehri boyunca; nehrin kuzeyi Pakistan'a, güneyi ise Hindistan'a kalacak şekilde bölünmesini önermektedir. Chenab Nehri'nin sol tarafında kalan bölgede nüfusun ço-

ğunluğunu Hindular oluştururken, batı tarafında kalan birçok şehirde de Müslümanlar çoğunluktadır. Bu plan tekrar gündeme geldiğinde Azad Keşmir yönetiminde de desteklenmiş, dönemin Azad Keşmir cumhurbaşkanı Serdar İskender Hayat bu planın iki ülke tarafından uygulanması ve Keşmirli tarafların yıllardır süren sorunlarının bir an önce çözülmesi için çağrıda bulunmuştur.⁷⁸ Fakat Hindistan'ın şiddetli karşı çıkışlarıyla bu plan da sonuçsuz kalmıştır.

ANDORRA MODELİ

➤ Keşmir asıllı Amerikalı bir iş adamı, 1998'de bölgedeki probleme çözüm bulmak üzere *Keşmir Çalışma Grubu* adlı yapıyı kurmuştur. Grup bir dizi çözüm önerileri yanında Fransa ve İspanya arasında kalan küçük bir eyalet olan Andorra örneğini de Keşmir sorununun çözümü için taraflara sunmuştur.

Andorra hem Fransa'nın hem de İspanya'nın üzerinde hak iddia ettiği bir toprak parçasıydı. 1993'teki bir anlaşmayla bu bölgeye otonomi verildi. Burada uygulanan plana göre kendi para birimi ve anayasası olan Andorra'nın savunması Fransa ve İspanya tarafından ortak olarak üstlenildi. Bu planla Keşmir Vadisi'nin otonom bir statü kazanması, savunma ve dışişlerinin ise Hindistan ve Pakistan tarafından ortak yürütülmesi teklif edilmiştir. Buna göre eyalet kendi demokratik ve seküler sistemi çerçevesinde işleyecek; bu eyalet içerisinde yaşayacaklara va-

tandaşlık hakkı verilecek; ayrı bir bayrağa ve savunma ve dışişleri ile ilgili konular dışında tüm yasaları çıkaracak bir yasama organına sahip olacak bir yapı planlanmıştır. Mevcut Kontrol Hattı'nda herhangi bir değişiklik olmayacak fakat bütün bölge silahsızlandırılacaktır. Kontrol Hattı'nın mevcudiyetini koruma, planın realist bir yaklaşımı olarak değerlendirilirken, hattı korumanın amacı da Hindistan veya Pakistan'ın konuya dair herhangi farklı bir sonucu yenilgi olarak değerlendirip bu psikolojiyle çözüme direnmelerine engel olmaktır. Bu sınırın korunmasıyla Keşmir bölgesinin her iki tarafının tamamı üzerindeki denetimin iki ülke için de bir zafer duygusu yaratacağı ve plana sıcak bakılacağı düşünülmüştür.⁷⁹ Fakat bu planın uygulanması yönünde de herhangi bir girişim veya bir ilerleme bugüne kadar kaydedilebilmiş değildir.

MÜŞERREF PLANI

➤ Pakistan her zaman için Cammu ve Keşmir'de bağımsız bir plebisi-

tin uygulanmasını savunmuş ve bu tez, BM ve diğer uluslararası plat-

Pervez Müşerref tarafından gündeme getirilen plan, Ekim 2004'te açıklanmıştır. Müşerref, planın coğrafya ve etnik temele bağlı olduğunu ifade etmiştir. Plan bölgedeki yedi eyaletin silahsızlandırılmasını ve statülerinin yeniden belirlenmesini önermektedir.

formlardaki diplomatik stratejisinin merkezini oluşturmuştur. Pakistan'ın Keşmir'le ilgili resmî tutumu hukuksal yöntemler ve plebisiti öne çıkaran altı husus etrafında merkezleşmiştir. Bu hususlar özetle şöyledir:

- ❖ Cammu ve Keşmir eyaleti problemleri bir bölgedir.
- ❖ Bu problemleri statüsü, 13 Ağustos 1948 ve Ocak 1949'da Hindistan ve Pakistan'ın taraf olduğu BMGK'da kabul edilmiştir.
- ❖ BMGK'nın bu kararları geçerlidir ve taraflardan birince tek tarafı olarak ihlal edilemez.
- ❖ Cammu ve Keşmir'in geleceği hakkında Hindistan ve Pakistan arasındaki görüşmeler Keşmir-lilerin *self-determinasyon* hakkının korunması üzerine olmalıdır. Bu hak BMGK'da tartışıldı gibi özgür, adil ve uluslararası denetime tabi bir süreci gerektirmektedir.
- ❖ Plebisit, Cammu ve Keşmir halkına Pakistan ya da Hindistan'a katılma tercihi sunmalıdır.
- ❖ Cammu ve Keşmir'in statüsüne yönelik Hindistan ve Pakistan arasındaki görüşmeler 1972'deki *Simla Anlaşması* ve BMGK kararlarına uygun bir çerçevede yürütülmelidir.⁸⁰

Pakistan'ın bu tutumu General Müşerref'in iktidara gelişine kadar devam etmiş, bu süreçten sonra ise radikal bir şekilde değişmiştir. Bu yeni dönemle birlikte Pakistan, BM kararı olan plebisitle ilgili ısrarından vaz geçmiştir. Bu durum 1999'da Kargil problemi sebebiyle Hindistan ve Pakistan'ın tam ölçekli bir savaşa girmesine ramak kalması üzerine gelişmiştir.⁸¹

General Müşerref tarafından gündeme getirilen plan, Ekim 2004'te açıklanmıştır. Pervez Müşerref pla-

nın coğrafya ve etnik temele bağlı olduğunu ifade etmiştir. Plan bölgedeki yedi eyaletin silahsızlandırılmasını ve statülerinin yeniden belirlenmesini önermektedir. Plana göre bu yedi bölge "dinî, etnik ve coğrafi" şartlara göre belirlenecektir. Buna göre Pakistan kontrolünde olan iki bölge Azad Keşmir ve Kuzey Bölgeleri ile Hindistan kontrolündeki beş bölge bu planın kapsamı içerisinde olacaktır. Statü değişikliğinin ardından söz konusu bölgeler silahsızlandırılacak ve "iki millet teorisi" özellikle sorunlu alanlarda daha yoğun uygulanacaktır. Böylece Azad Keşmir, Kuzey Bölgeleri olan Gilgit-Baltistan, Hindistan tarafındaki Müslüman çoğunluğun yaşadığı Doda-Ponç-Rajouri Pakistan'a katılacaktır. Keşmir Vadisi ya bağımsız olacak ya da Hindistan ve Pakistan'ın ortak kontrolü altında kalacaktır. Cammu, Samba ve Kathua ise Hindistan'la kalacaktır.⁸²

18 Nisan 2005 tarihinde, Pervez Müşerref'in Yeni Delhi ziyareti sonrası, Hindistan ve Pakistan arasındaki barış sürecinin "geri döndürülemez" olduğuna dair ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Mayıs 2005'te Müşerref, Hindistan'ın sınırlarının yeniden çizilemez olduğu görüşüne katıldığını, fakat sınırların yine de bu kadar katı bir şekilde belirlenmemesi gerektiğini ve Kontrol Hattı'nın kalıcı hale getirilemeyeceğini ifade etmiştir. Aralık 2006'da Müşerref farklı bir plan daha geliştirerek dört aşamalı bir teklifle çözüm planını yinelemiştir. Buna göre teklif; sorunlu bölgelerin belirlenmesi, sorunlu bölgelerin askerden ve silahlardan arındırılması, öz yönetimin Keşmirli'lere devredilmesi; Keşmirli'lere, Pakistan ve Hindistan'ın dâhil olduğu bir yapı ile öz yönetimin işleyişini kontrol eden bir mekanizma kurulması konularını kapsıyordu.

18 Nisan 2005 tarihinde, Pervez Müşerref'in Yeni Delhi ziyareti sonrası, Hindistan ve Pakistan arasındaki barış sürecinin "geri döndürülemez" olduğuna dair ortak bir bildiri yayımlanmıştır.

Bu plan çerçevesinde Keşmir'in mevcut sınırlarının ikamesi devam ederken eyaletteki bölgelerde öz yönetim, otonomi ve Kontrol Hattı boyunca insanların hareket özgürlükleri olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu planla Pakistan'ın attığı en önemli ve hayati adım, Azad Keşmir'i de gündeme alarak masaya yatırması olmuştur.

Bu süreçte Müşerref'in çabalarıyla Hindistan-Pakistan ilişkilerinin iyileştirilmesine yönelik çok önemli girişimlerde bulunulmuş ancak Pakistan'da özellikle 2007'den itibaren artarda meydana gelen terör saldırıları ve Müşerref'in görevden azledilmesi ile bu süreç de akamete uğramıştır.

GERÇEKLEŞTİRİLEBİLİR MİLLİYET

✦ Bu plan, bugün Keşmir sorununun 1947'deki pozisyonuyla aynı olmadığını, içeride ve dışarıda birçok dinamiğin değişmesi sebebiyle konunun farklı boyutlar kazandığını, bu yüzden de Keşmir için yeni bir sayfa açılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu modelde; bölgede iç ve dış meselelerde tam bağımsız, demokratik bir yönetimin olduğu, bağımsız bir seçim hükümeti bulunan; herhangi bir dış müdahale olmaksızın ekonomik sistemini belirlemede özgür; ayrı bir bayrağı, kendi para birimi, merkez bankası ve yabancı döviz rezervleri olan bir hükümet kurulması

gerektiği vurgulanmıştır. Plana göre kurulacak yapının savunma için bir ordusunun ve hava kuvvetlerinin olması da yine önemli bir detaydır. *Bağımsız Anavatan Modeli (Independent Homeland Model)* olarak tanımlanan bu model, Pakistan ve Hindistan'ın taleplerini uzlaştırma noktasında da koşullar sunmaktadır. Bu modele göre; "Bağımsız Keşmir" modelinde, Hindistan ve Pakistan ile ilişkileri düzenleyip kontrol edecek bağımsız yasama ve yürütme organları yanı sıra bağımsız yargı da olacaktır.⁸³

Bu model "Kazanılmış Egemenlik" görüşü çerçevesinde hazırlan-

mıştır. “Kazanılmış Egemenlik” ise Hindistan ve Pakistan otoritelerinin bölgeden kademeli olarak çekilmesi ve yetkileri Cammu ve Keşmir’e bırakması anlamına gelmektedir. Bu da plana göre uluslararası gözlemler eşliğinde olacaktır.⁸⁴

EKLEKTİK MODEL

➤ Bu model bölgedeki dört unsur arasında güç dağılımı üzerine ortaya konulmuş bir öneridir. *Gerçekleştirilebilir Milliyet* modeli altında geliştirilen bu plan, birbiriyle örtüşen farklı önerileri bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Plana göre, barışın sağlanabilmesi için öncelikle Cammu Keşmir ve Azad Keşmir arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması ve bir “Cammu ve Keşmir Ekonomik Birliği” kurulması ilk aşamayı oluşturmaktadır.

Pakistan ve Hindistan tarafında kalan Keşmir’in ekonomik olarak bağımsızlaşması; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar uygulamalarını içeren bir ekonomik birlik oluşturulması temelinde geliştirilen bir plandır. Bu ekonomik birlikle Cammu ve Keşmir’in iki parçasının “tek bir ekonomik oluşum” olarak birleşmesi hedeflenmektedir. Bu plan, Pakistan ve Hindistan para birimlerinin her iki bölgede de geçerli sayılmasını önermektedir. Cammu ve Keşmir ürünlerinin Hindistan ve Pakistan piyasalarında vergiden muaf olarak yer alması da planın önemli detaylarından biridir. İlk aşamada hedeflenen bu ekonomik birliğin Kontrol Hattı sınırlarını aşan bir ekonomik serbestlik oluşmasını sağlayacağı, bu durumun da iki bölgeyi psikolojik olarak tekrar birleştireceği düşünülmektedir.⁸⁵

Bu birlik çerçevesinde şu üç unsur öne çıkmaktadır:

- *Doğal kaynakların ortak yönetimi:* Yeni eyalet işlerinde doğal kaynakların kullanımı ve paylaşımın-

da eyaletin çıkarlarını gözetmek için ortak bir strateji belirlemek ve uygulamak.

- *Sektöre yönelik iş birliği ve müzakere:* Ekonomik birlik dışında kalan alanlarda Cammu ve Keşmir’in iki bölgesinin iş birliği içerisinde olmasına imkân tanınması, bu iş birliğinin belirli anlaşmalar ve kanunlar çerçevesinde düzenlenmesi, bu düzenlemelere istişarelerle karar verilmesi.⁸⁶

- *Cammu Keşmir ve Azad Keşmir bölgelerinde yaşayanların Cammu ve Keşmir’de dolaşımının serbest bırakılması:* Bu maddeye göre iki bölge arasında seyahat özgürlüğü bir vatandaşlık hakkı olarak doğuştan kazanılmıştır. Bu sebeple de bu her iki bölge halkına vizesiz geçiş sistemi uygulanmalıdır.⁸⁷

Söz konusu ilk aşamanın tamamlanması, hem Pakistan ile Cammu Keşmir arasındaki ilişkilerin hem de Hindistan ile Azad Keşmir arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanmasını getirecektir. Plan çerçevesinde:

- Bu iki birimin birbiriyle ilişki kurulabilmesine ortam sağlanması
- Bu ilişkilerin hem iki bölge hem de Hindistan ve Pakistan tarafın-

Eklektik Model’e göre, barışın sağlanabilmesi için öncelikle Cammu Keşmir ve Azad Keşmir arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması ve bir “Cammu ve Keşmir Ekonomik Birliği” kurulması ilk aşamayı oluşturmaktadır.

dan bütün tarafların ortak anlaşmasıyla düzenlenmesi

- Hindistan'ın çıkarlarına zarar vermeden Pakistan ve Cammu Keşmir arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi; bu doğrultuda kurulacak bir ilişkinin 1950 *Hind Nepal Barış ve Dostluk Anlaşması* (*The Indo Nepal Treaty of Peace and Friendship 1950*) modelince oluşturulabileceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede, Pakistan ve Cammu Keşmir arasındaki tarihî bağlar da dikkate alınarak Pakistan'ın bölgede ekonomik ve sosyal kalkınma projeleri gerçekleştirebilmesi ve ticaret yapabilmesi mümkün kılınma-

lıdır. Aynı durum Hindistan ve Azad Keşmir arasında da geçerlidir.⁸⁸

- Bu dörtlü arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi çalışmalarını kapsamında yeni kurumlar geliştirilmelidir. Bu yapılar yürütme ve yasaama sorumluluklarını Keşmirlilere tevdi edecek şekilde işletilmelidir.
- Alınacak bütün kararlar ve belirlenecek stratejiler, bu durumdan en çok mağdur olan Keşmirlilerin rızası dâhilinde olmalıdır. Bu süreç, *Gerçekleştirilebilir Milliyet* ve İrlanda ve İngiltere arasındaki *The Good Friday Anlaşması* modelleri örnek alınarak yürütülebilir.⁸⁹

ÇÖZÜM İÇİN KENDİ KENDİNİ YÖNETME

Bu plan da hem Pakistan hem Hindistan tarafındaki Cammu ve Keşmir topraklarını kapsamaktadır. Bu model siyasi bir birleşmeye gitmeksizin egemenliğin paylaşılması üzerine geliştirilmiş bir çözüm önerisidir. Toplum, eyaleti ve ekonomiyi kuşatıp kapsayan bir konsepttir.⁹⁰

Keşmir'de *Demokratik Halk Partisi* (*The People's Democratic Party*) tarafından 2008'de ortaya konulan plan; Hindistan Anayasası içerisinde anayasal yeniden yapılandırma, silahsızlandırma, Hindistan ve Pakistan tarafındaki Keşmir'in ekonomik entegrasyonu, siyasi yeniden yapılandırma gibi maddelerden oluşan bir öneridir. Günün şartları içerisinde en uygun çözüm olarak sunulmuştur. Kontrol Hattı'nın iki tarafında kalan Keşmir'in ekonomik entegrasyonunu öngören planda, Cammu ve Keşmir'in *Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü*'nde (SAARC) iki ülke arasında köprü görevi göreceği de vurgulanmıştır.⁹¹

Bu çözüm önerisi Cammu ve Keşmir'in otonomi statüsünün yeniden

yapılandırılmasını hedeflerken Demokratik Halk Partisi'nin çıkış noktası ise, Hindistan Anayasası'nda Keşmir'e özel düzenlenmiş olan 370. Madde'dir. Çünkü bu madde Keşmir'in özel statüsünün yasalaşmış bir kabulüdür. Manifesto mahiyetinde olan bu taslak, *Hindistan Silahlı Özel Kuvvetler Yasası*'nın (*Armed Forces Special Powers Act*) bölgede uygulamadan kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yine bu taslak, "taş atan çocuklar"ın ve protestolarda tutuklanan gençlerin sorgulamaları sonrası serbest bırakılmalarını, Keşmir Panditlerinin vadiye "itibarları ile" dönmeleri konularını da içermektedir. Bu dönüşler vatandaşlık yasası çerçevesinde ve eyalet reayasası olarak haklarını edinme şeklinde tezahür edecektir. Eyaletteki azınlıklar, Cammu ve Keşmir'in *Ulusal Azınlıklar Yasası* altında kabul edilecektir. Bu çerçevede; Gujjarların kalkınması için Aşiret Bakanlığı Programı, Sih ve Hristiyanlar gibi azınlıkların güçlendirilmesi, Pahari topluluğuna *Scheduled Tribe* yani "Belirlenmiş Ka-

Pakistan ve Hindistan tarafındaki Cammu ve Keşmir topraklarını kapsayan bu plan, siyasi bir birleşmeye gitmeksizin egemenliğin paylaşılması üzerine geliştirilmiş bir çözüm önerisidir. Toplum, eyaleti ve ekonomiyi kuşatıp kapsayan bir konsepttir.

bile” statüsü verilmesi, bütün siyasi partilerin bünyelerinde %33’lük bir oranı kadın siyasetçilere ayırması, üniversitelerde Pencap dili kürsüsü kurulması ve okullarda Pencap dilinin seçmeli dil olarak okutulması da taslak içerisinde sunulan önemli tekliflerdendir.⁹²

Merkez-eyalet kaynak paylaşımı, bölgedeki doğal kaynaklar üzerinde Yeni Delhi yönetimiyle yeniden uzlaşılması; özellikle su kaynakları, hidroelektrik projeleri gibi anlaşmaların bu çerçevede yeniden düzenlenmesi planın diğer unsurlarıdır.⁹³

BÖLGESEL OTONOMİ

➤ Cammu doğumlu Hindistanlı insan hakları aktivisti ve gazeteci Balraj Puri’nin hazırladığı rapor çerçevesinde gündeme gelmiş bölgesel otonomi öngören barış planıdır. Cammu ve Keşmir’de bulunan Ladak, Keşmir Vadisi ve Cammu, aynı eyalet sınırları içerisinde olmalarına karşın her biri kendine has karakteristiği olan bölgelerdir. Cammu ve Keşmir Hindistan’da bir otonom birim olmakla birlikte bu otonom yapı içerisinde de birçok farklılık arz eden bölge bulunmaktadır. Bu yüzden de Cammu ve Keşmir ile Hindistan arasındaki ilişkide olduğu gibi, eyalet içerisindeki bu bölgelerin de eyalet merkez yönetimiyle sorunları vardır. Bu bağlamda söz konusu ra-

porda bu bölünmeyi yansıtacak bir parlamentonun oluşturulmasına özel önem atfedilmektedir.

Bu plana göre; vali, başbakan ve kabinesi, yasama meclisi, yargı ve eyaletin diğer hizmet birimleri, mevcut yapısal formlarına devam etmektedir. Buradaki tek farklılık yasama meclisi üyelerinin seçilme biçiminin değişmesidir. Bununla birlikte *Balraj Puri Raporu*’nda sunulan çözümün Cammu ve Keşmir’in otonomisini Hindistan içerisinde güçlendireceği ancak eyalet içerisinde siyasi olarak daha güçsüz olan bölgeleri diğer bölgelere karşı zayıf bırakacağı ve otonomiye sarsacağı yorumları da yapılmaktadır.⁹⁴

1947-2008 Yılları Arasında Teklif Edilen Modeller ve Öne Çıkan Özellikleri

Teklifler	Formüle Eden	Öne Çıkan Özellikler
BM Liderliğindeki Devre		
BM kontrolünde plebisit	General McNaughton (1949-1950)	Askerî unsurların çekilmesinden sonra bütün Cammu ve Keşmir'de plebisit uygulanması Plebisitin Gilgit ve Baltistan'ın yerel yönetimlerce BM denetiminde idaresi
Bölgesel sınırlar boyunca plebisit	Owen Dixon 1. Planı (1950)	Bölgesel plebisit uygulanması Plebisit sonucuna göre Cammu ve Keşmir içindeki bölgelerin Hindistan veya Pakistan'dan birine katılması
Bölünme ve plebisit	Owen Dixon 2. Planı (1950)	Keşmir Vadisi hariç Cammu ve Keşmir'in tümünde bölünme Vadinin kaderinin BM gözetiminde bir plebisitle tayini
Hindistan veya Pakistan Liderliğindeki Devre		
Kontrol Hattı'nın uluslararası sınır haline gelmesi	Hindistan (1962-1963)	Kontrol Hattı'nın kalıcı uluslararası sınır olarak tayini
Chenab Nehri boyunca bölünme	Pakistan (1962-1963)	Chenab Nehri boyunca bölünme Ladak'ın Hindistan tarafında kalması Diğer bölgelerin Pakistan'a katılması

Fotoğraf: Hilal Ahmad

Keşmir Vadisi ile ilgili durumun belli bir sürede netleşmesi şeklinde komünal hatlar boyunca bölünme	Pakistan (1963)	Cammu'nun kuzeyinde Pır Pancal Dağları boyunca bölünme Keşmir Vadisi'nin 5-10 yıl kadar uluslararası yapılarca yönetilmesi Bu süre sonunda vadi halkı tarafından kendi kaderini tayin
Vadi boyunca bölünme	ABD (1963)	Keşmir Vadisi boyunca bölünme Vadinin kuzey, Cammu'nun ise batı kısımlarının Pakistan'a katılımı Kargil'in ufak bir parçasının Hindistan'a katılımı ve bu bölünmeyi oluşturan hattın geçişken olması (<i>soft border</i>) Vadi sakinlerinin kendi kendini yönetimi Uygulamada aktif ABD rolü
İsyan/Ayaklanma Dönemi		
Demografik değişiklik	BJP (1990 ve sonrası)	Tüm Cammu ve Keşmir'in Hindistan'ın parçası olması Bölgeye Sih ve Hinduların göç ettirilmesi Müslümanların azınlık konumuna düşmesi
Egemenlik Birliği (<i>Sovereignty Association</i>)	Ayşe Celal (1990)	İki aşamalı bir referandum Hindistan tarafındaki Keşmir'de mevcut statünün devamı veya bağımsızlık Pakistan tarafındaki Keşmir'de Egemenlik Birliği prensibi çerçevesinde Cammu ve Keşmir'le birleşme yahut Pakistan'la kalma Cammu ve Ladak'ın kendi tercihlerine göre Hindistan'a katılması Hindistan ve Pakistan'ın bölgedeki askerî varlıklarını azaltmaları

Uluslararası aracılık/pasifleştirme	Robert Wirsing (1994)	Bölgenin ABD öncülüğünde silahsızlandırılması, pasifleştirilmesi Kontrol Hattı boyunca barışın korunması çerçevesinde uluslararası aracılık Hindistan-Pakistan ortak sınır devriyeleri kurulması
Plebisit-Bağımsızlık	JKLF (1998)	Yeniden birleşmiş bir Cammu ve Keşmir'e bağımsızlık verilmesi Bölgenin askerden ve silahtan arındırılması Keşmir'in uluslararası müzakerelere temsilci ve gözlemci seviyesinde katılımı Geçici hükümetin kurulması Bölgeye 15 yıl içerisinde BM gözetiminde bağımsızlık verilmesi Hindistan veya Pakistan'a katılımla ilgili seçimlerin yapılması
<i>Andorra</i> modeli otonomi	Fazal Haq Qureshi (2000)	Hindistan ve Pakistan tarafından dış ilişkiler, savunma ve iletişimde ortaklaşa yönetilen, içişlerinde yarı egemen bir Cammu ve Keşmir Keşmir'de ikamet edenlerin tamamının tam vatandaşlık hakkına sahip olması

Yakınlaşma Dönemi

<i>Good Friday</i> benzeri bir anlaşma	Sumantra Bose (2003)	Resmî olarak bölünmeksizin Hindistan ve Pakistan tarafından kalan Keşmir'in maksimum otonomi elde etmesi İki Keşmir arasında geçişken sınırların olması Keşmirli bütün grupların uzlaşma sürecine dâhil edilmesi Otonominin Hindistan ve Pakistan parlamentoları tarafından onaylanması Kontrol Hattı'nın iki tarafında da referanduma gidilmesi
Kendini Yönetme (<i>Self-Rule</i>)	Pervez Müşerref (2004)	Pakistan ve Hindistan'ın bölge ile ilgili ihtilafı tamamen bir yana bırakıp bölgeyi askerden ve silahtan arındırmaları Her iki ülkenin ortak denetimi altında bölgelere azami özerklik veya özyönetim ile geçişken sınırların sağlanması
Sınırların Kaldırılması ve Özyönetim (<i>No-Borders-Plus-Self Governance</i>)	Pervez Müşerref (2006)	Pakistan'daki Gilgit-Baltistan ve Çin tarafındaki bölgeler dışında kalan bütün eyalet için otonomi verilmesi Sorunlu alanların askerden arındırılması Pakistan, Hindistan ve Keşmirilerden oluşan bir üst yapıyla kendi kendini yönetimin işleyişinin kontrolü
Gerçekleştirilebilir Milliyet (<i>Achievable Nationhood</i>)	Sajjad Lone (2006)	Hindistan ve Pakistan ile paylaşılmış bir egemenlik sistemi
Eyalet Özerk Komitesi Raporu (<i>Self-Rule Framework for Resolution</i>)	PDP (2006)	Hindistan ve Pakistan ile paylaşılmış bir egemenlik sistemi Bölünmenin olmadığı, geçişken sınırlarla belirlenmiş bölgeler Kontrol Hattı'nın geçişken bir sınır olarak devamı Cammu, Keşmir ve Ladak'ın kendi meclislerinin olması
Balraj Puri Raporu (Bölgesel Otonomi)	Balraj Puri (1999)	Cammu ve Keşmir'e egemenlik verilmesi Hindistan ve Pakistan tarafındaki Keşmir'in askerden arındırılması Hindistan, Pakistan ve Keşmir arasında resmî ilişkilerin tesisi İki Keşmir arasında bir ekonomik birlik kurulması Doğal kaynakların, göçlerin, diğer belli başlı ilgili alanların ortak kontrolü

Kaynak: Parrey, s. 15; Yusuf, Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?", s. 1505-1511.

SONUÇ

➤ Bu çalışmada konu edilen Hindistan tarafındaki Keşmir, 1947’de Hindistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla bağımsızlığını kaybetmiş bir bölgedir. İki otonom yapı arasında bir sözleşmeyle başlayan ilişki, Hindistan’ın bu toprakları zorla elinde tutmasıyla bir nevi sömürgeci başka bir elde devamı olarak süre etmesidir.

Keşmir, bölgede 2016’dan itibaren başlayan olaylarla yeni bir evreye girmiştir. Bu evrenin öncekilerle en önemli ortak noktası ise itibarlarını kazanmak için mücadele veren Keşmirlilerin hayatlarını kaybetmeye devam etmesidir.

Bölgenin neredeyse 1846’dan itibaren devam edegelen problemleri Dogra yönetimi, Hindistan-Pakistan ayrışması, iki kutuplu dünya düzeni, Rus-Afgan Savaşı, 11 Eylül gibi uluslararası gelişmelere bağlı olarak derinleşmiştir. Bölge çeşitli gerekçelerle Hindistan tarafından dünyanın

en çok askerleştirilmiş bölgesi haline gelmiştir. Buradaki insanların hak mücadelesi ise değişen konjonktürler çerçevesinde Hindistan tarafından “terör faaliyetleri” olarak servis edilmektedir.

Bütün bu yıllar içinde atılan adımlar, geliştirilen modeller ve planların tek birinin dahi uygulamaya geçmemiş olması, çözümün bölgede bir seçenek olmaktan çıkarılmış olduğunu göstermektedir. Keşmir topraklarına dair çözümün neden bir seçenek olmaktan çıkarıldığı ise özellikle irdelenmesi gereken bir konudur. Bölge için masaya getirilen ve uygulanması muhtemel birçok çözüm önerisinin hayata geçirilememesi sebebiyle bugüne kadar birçok insan yaşamını yitirmiştir. Hasılı Keşmir’de 12 milyon insanın yaşam hakkı ve itibarının hiçe sayıldığı hazin bir süreç yaşanmaya devam etmektedir.

SONNOTLAR

- ¹ Alastair Lamb, *Kashmir: A Disputed Legacy 1846-1990*, Roxford Books, 1991, s. 8.
- ² İHH, *Keşmir Raporu*, 2002.
- ³ Lamb, ss. 7-8.
- ⁴ Lamb, s. 8.
- ⁵ "The Origins of Kashmir Quit Movement, 1931-1947", http://www.oxfordislamicstudies.com/Public/focus/essay1009_quit_kashmir.html
- ⁶ Lamb, s. 8.
- ⁷ "The Origins of Kashmir...", http://www.oxfordislamicstudies.com/Public/focus/essay1009_quit_kashmir.html
- ⁸ Lamb, s. 14.
- ⁹ Lamb, s. 14.
- ¹⁰ Lamb, s. 16.
- ¹¹ Aabid Majeed Sheikh, *Hürriyet Partisinin Keşmir Siyasal Hareketindeki Rolü: Hindistan ve Pakistan Arasındaki Bir Anlaşmazlık Bölgesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi, Yüksek Lisans Tezi, Prof. Dr. Metin Özüğür-lu, Ankara, 2016, ss. 3-4.
- ¹² Sheikh, s. 6.
- ¹³ Sheikh, s. 6.
- ¹⁴ Lamb, ss. 12-14.
- ¹⁵ Sheikh, ss. 3-4.
- ¹⁶ Lamb, s. 16.
- ¹⁷ Lamb, ss. 12-14.
- ¹⁸ Lamb, s. 83.
- ¹⁹ Sheikh, s. 6.
- ²⁰ *Personalities; Chaudry Ghulam Abbas*, 2017, <http://storyofpakistan.com/chaudhry-ghulam-abbas#prettyPhoto>
- ²¹ <http://storyofpakistan.com/chaudhry-ghulam-abbas#prettyPhoto>
- ²² Sheikh, ss. 6-7.
- ²³ Sheikh, s. 10.
- ²⁴ Sheikh, s. 10.
- ²⁵ <http://storyofpakistan.com/chaudhry-ghulam-abbas#prettyPhoto>
- ²⁶ Chaudry Ghulam Abbas 1948'de ateşkes akabinde mahkûmların transferi sonrası Azad Keşmir'e gitti ve 1951'e kadar Azad Keşmir yönetiminde hizmet etti. BM'de Sardar İbrahim ile Hindistan'ın BM'ye taşıdığı ve ateşkes kararı çıkan dava çerçevesinde Pakistan'ı savundu, <http://storyofpakistan.com/chaudhry-ghulam-abbas#prettyPhoto>
- ²⁷ Abdullah Al-Ahsan, "Kashmir Dispute", *Al-Shajarah Journal of Islamic Thought and Civilization of The International Islamic University Malaysia IIUM*, 2017, s. 3.
- ²⁸ Al-Ahsan, s. 3.
- ²⁸ Syed Rifaat Hussain, "Resolving the Kashmir Dispute: Blending Realism with Justice", *Pakistan Development Review*, S. 48, 2009, s. 1008.
- ³⁰ Böyle bir anlaşmanın varlığı ve Maharaca'nın böyle bir belge imzalayıp imzalamadığı, bugüne kadar şaibesini korumuştur. Belgenin Pakistan ve BM'ye o dönem ulaşmamış olması, söz konusu belgenin sonradan hazırlandığına dair şüpheler uyandırmış, bu durum kamuoyuyla yıllar sonra paylaşılmıştır. Son olarak 1995 yazında, Hindistan otoriteleri Ekim 1947'de Maharaca'nın imzaladığı iddia edilen şaibeli ilhak belgesinin aslının kaybedildiğini açıklamış, bu ise belgenin varlığına dair şüpheleri daha da arttırmıştır. Lubna Mohiuddin, "Human Rights Violations a Case Study of Kashmir", *Pakistan Horizon*, S. 50, No. 2, Nisan 1997, s. 76.
- ³¹ Lubna Mohiuddin, *Human Rights Violations a Case Study of Kashmir*, Pakistan Horizon, Sayı.50, No.2, Nisan 1997s. 77-78.
- ³² *Plebisit*, devletler hukukunda bir ulusun hangi ülkeye bağlanacağı ile ilgili halk oylamasıdır. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=PLEB%C4%B0S%C4%B0T
- ³³ *The Instrument of Accession* (Katılım Belgesi) ilk olarak 1935'te Government of India Act (Hindistan Yasası Hükümeti) tarafından dile getirilen, 1947'de ise İngiliz hâkimiyeti altındaki prenslik ya da sultanlıkların her birinin Hindistan veya Pakistan'dan birine katılmalarını sağlamak için kullanılan belgedir.
- ³⁴ Lamb, ss. 151-152.
- ³⁵ Lamb, ss. 151-152.
- ³⁶ Rakesh Krishnan Simha, (1 Kasım 2016), Veto No. 100: "How Russia Blocked the West On Kashmir", https://www.rbth.com/blogs/stranger_than_fiction/2016/11/01/veto-no100-how-russia-blocked-the-west-on-kashmir_644137#.Wlgyb7l3LVc.facebook
- ³⁷ *Human Rights Violations a Case Study of Kashmir*, s. 77.
- ³⁸ Sheikh, s. 21.
- ³⁹ Al-Ahsan, s. 8.
- ⁴⁰ Sheikh, s. 22.
- ⁴¹ Al-Ahsan, s. 10.
- ⁴² Al-Ahsan, s. 10.
- ⁴³ Lamb, s. 247.
- ⁴⁴ Hüseyin Yazıcı, *Keşmir Dosyası, BM Kararları Işığında Keşmir Sorununa Bir Bakış*, (Haz.) Halil Toker, 2003, s. 101.
- ⁴⁵ Arif Ayaz Parrey, *Anatomy of the Autonomy; A comparative study of some documents related to the autonomy of*

- J&K., Centre for Dialogue and Reconciliation, s. 7.
- ⁴⁶ Al-Ahsan, s. 10.
- ⁴⁷ Sheikh, s. 121.
- ⁴⁸ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1012.
- ⁴⁹ Moeed Yusuf, Adil Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?" *Third World Quarterly*, 30: 8, Aralık 2009, s. 1519.
- ⁵⁰ Bu oluşum Azad Keşmir'de 1965'te kurulan *Plebiscit Cephesi'nin (Plebiscite Front)* askerî kanadıdır. Plebisit Cephesi ise Keşmir Bağımsızlık Komitesi'ni kuran Gilgit doğumlu avukat Amanullah Han'ın bir girişimidir. Keşmir Bağımsızlık Komitesi Cammu ve Keşmir'in tam bağımsızlığını savunmuştur.
- ⁵¹ Yusuf, Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?", s. 1519.
- ⁵² Shaheen Akhtar, "Irish Model&Kashmir Conflict...".
- ⁵³ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1010.
- ⁵⁴ *Plebiscit, Bölünme (Partition), Bağımsızlık ve Konfederasyon* modellemeleri Syed Rifaat Hussain'in hazırlamış olduğu çalışmadaki kategorilerdir. Çözüm planlarının anlaşılması için oldukça faydalı bir özet olması açısından bu çalışmaya da aynı şekilde alınmıştır. Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1010.
- ⁵⁵ Parrey, s. 7.
- ⁵⁶ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1012.
- ⁵⁷ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1012.
- ⁵⁸ Sheikh, s. 121.
- ⁵⁹ Al-Ahsan, s. 26.
- ⁶⁰ <http://www.indiandefencereview.com/spotlights/the-quest-for-a-solution-to-the-kashmir-problem/> (24.11.2017).
- ⁶¹ Muzamil Jaleel, "A Guide to Kashmir Peace Plans", (22 Ocak 2002), <https://www.theguardian.com/world/2002/jan/22/kashmir.india1>
- ⁶² Al-Ahsan, s. 26.
- ⁶³ Yusuf, Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?", s. 1517.
- ⁶⁴ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1013.
- ⁶⁵ Yusuf, Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?", s. 1517.
- ⁶⁶ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1015.
- ⁶⁷ Yusuf, Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?", s. 1517.
- ⁶⁸ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1016.
- ⁶⁹ Cyril Redcliffe İngiliz Hindistanı'nın Pakistan ve Hindistan olarak bölünmesinde görevlendirilmiş İngiliz avukattır. Hindistan'da daha önce hiç bulunmamış olan bu avukat, tarihte tek bir örneği olmayan bölünme planlarını ise beş hafta gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Cammu ve Keşmir Redcliffe tarafından bölünme planına dâhil edilmemiştir. 9 Ağustos 1947'de planını sömürge idaresine teslim etmiş ve bölünme haritası Hindistan ve Pakistan'ın 15 Ağustos 1947'de bağımsızlıklarını ilanından iki gün sonra, 17 Ağustos 1947'de kamuoyuna ilan edilmiştir. Redcliffe bölünmeye dair notlarını imha etmiş ve Hint alt kıtasını bir daha hiç ziyaret etmemiştir.
- ⁷⁰ Robert G. Wirsing, (2008), "*The Kashmir Territorial Dispute: The Indus Runs Through It*", *The Brown Journal of World Affairs*, C. 15, S. 1, s. 225-227.
- ⁷¹ Yusuf, Najam, "Kashmir: Ripe for Resolution?", s. 1517.
- ⁷² Emrin Çebi, "Keşmir'de Demografik Değişim Korkusu", 5 Aralık 2017, http://insamer.com/tr/kesmirde-demografik-degisim-korkusu_1049.html
- ⁷³ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1016.
- ⁷⁴ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1017.
- ⁷⁵ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1021.
- ⁷⁶ Akhtar, "Irish Model & Kashmir Conflict: Search for a New Paradigm For Peace in South Asia", https://www.academia.edu/7702170/IRISH_MODEL_and_KASHMIR_CONFLICT_SEARCH_FOR_A_NEW_PARADIGM_FOR_PEACE_IN_SOUTH_ASIA
- ⁷⁷ Hussain, "Resolving the Kashmir Dipsute...", s. 1020.
- ⁷⁸ Hussain, s. 1023.
- ⁷⁹ Jaleel, "A Guide to Kashmir Peace Plans".
- ⁸⁰ Syed Rifaat Hussain, "Pakistan's Changing Outlook on Kashmir", *The Turkish Yearbook*, (2007), http://www.politics.ankara.edu.tr/yearbookdizin/dosyalar/MMTY/38/6_syed_rifaat_hussain.pdf, s. 148.
- ⁸¹ Hussain, "Pakistan's Changing Outlook on Kashmir", s. 151.
- ⁸² Hussain, "Pakistan's Changing Outlook on Kashmir".
- ⁸³ Parrey, s. 13.
- ⁸⁴ Parrey, s. 14.
- ⁸⁵ Lone, "Achievable Nationhood...", s. 10.
- ⁸⁶ Lone, "Achievable Nationhood...", s. 11.
- ⁸⁷ Lone, "Achievable Nationhood...", s. 11.
- ⁸⁸ Lone, "Achievable Nationhood...", s. 12.
- ⁸⁹ Lone, "Achievable Nationhood...", s. 12.
- ⁹⁰ Parrey, s. 14.
- ⁹¹ Bukhari, "PDP unveils 'self-rule framework' for Kashmir".
- ⁹² Bukhari, "PDP unveils 'self-rule framework' for Kashmir".
- ⁹³ Bukhari, "PDP unveils 'self-rule framework' for Kashmir".

İNSAMER

İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مرکز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

1947 yılında yaşanan Hindistan-Pakistan bölünmesinin tamamlanmamış parçası olan Keşmir, sömürge döneminin bir zayıfatı olarak bugünlere kadar gelen bir soruna kaynaklık etmektedir. Bölge, 70 yılı aşkın bir süredir dünyanın en önemli çatışma noktalarından biri olma özelliğini sürdürmektedir.

Keşmir'de problemin oldukça uzun ve girift tarihi, üretilen çözümlerin neredeyse hiçbirine Hindistan tarafından sıcak bakılmaması, bölgedeki gerilimi derin bir çıkmaza sokarak birçok insanın hayatına mal olmuştur. Ayrıca iki nükleer gücün çatışma alanı haline gelen bölge, büyük bir felaket potansiyeli de barındırmaktadır.

Bu çalışma, Keşmir konusunun anlaşılması açısından hem bölgenin coğrafi yapısını hem de buradaki tartışmalı durumun tarihsel oluşum sürecini ele almaktadır. Çalışmada, Hindistan ve Pakistan ayrışmasının bölgeye etkisi ve Keşmir'in bu iki ülke arasında bir "ihtilaf" haline gelme süreci işlendikten sonra, Keşmir sorununun çözümüne dair üretilen belli başlı önerilere yer verilmiştir.

www.insamer.com

info@insamer.com

INSAMER

IHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

